

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Chudoba rodin s nezletilými dětmi a podpora jejich vzdělávání
v Královéhradeckém kraji

Bc. Lucie Hálová

Diplomová práce

2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Hálová**
Osobní číslo: **H17365**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Název tématu: **Chudoba rodin s nezletilými dětmi a podpora jejich vzdělávání v Královéhradeckém kraji.**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Tato diplomová práce se zabývá problematikou chudoby rodin s nezletilými dětmi a podporou jejich vzdělávání v Královéhradeckém kraji.

Je rozdělena na teoretickou a praktickou část, přičemž teoretickou částí je vysvětlení základních pojmů, jaké příčiny a důsledky k chudobě vedly. Dále podpora v oblasti vzdělávání, která má dětem z chudých rodin pomoci zlepšit školní prospěch a zvládnout psychosociální a sociokulturní znevýhodnění.

Cílem výzkumu je popsat, jak probíhá vzdělávání dětí v chudých rodinách formou kvalitativních případových studií vybraných rodin. Jsou zpracovány rozhovory s rodiči, dětmi a učiteli ve škole.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- VÁGNEROVÁ, Marie, Zuzana HADJ-MOUSSOVÁ a Stanislav ŠTECH. Psychologie handicapu. 2., přeprac. vyd. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 8071849294.
- DVOŘÁČEK, Jiří. Základy pedagogiky. V Praze: Oeconomica, 2014. ISBN 978-80-245-2014-8.
- VRABCOVÁ, Daniela. Základy pedagogiky pro sociální pracovníky. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-295-9.
- WOOD, Kay. Education: the basics. New York: Routledge, 2011. Basics (Routledge (Firm)). ISBN 978-0-415-58954-3.
- KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
- MATOUŠEK, Oldřich. Základy sociální práce. Vyd. 1, Praha: Portál, 2001. 312 s. ISBN 80-7178-473-7.
- MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Adriana Sychrová, Ph.D.**
Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce: **1. dubna 2018**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. června 2019**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 27. listopadu 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 13.6.2019

Bc. Lucie Hálová

Ráda bych poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Adrianě Sychrové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a pomoc při zpracování.

Anotace

Diplomová práce je zaměřena na chudobu rodin s nezletilými dětmi a podporu jejich vzdělávání. Představuje nám problematiku chudoby, která je popsána v širších souvislostech. Je podrobně rozebrán koncept chudoby a sociální nerovnosti ve společnosti a s tímto tématem související význam a funkce rodiny. Jednotlivé případové studie se zaměřují na rodinu jako celek, její socio-kulturní znevýhodnění a podporu dětem s domácí přípravou do školy. Součástí případové studie jsou také výpovědi učitelů, kteří se ke vzdělávání dětí ze znevýhodněného prostředí vyjadřují.

Klíčová slova

Chudoba, vzdělávání, rodina, dítě, učitel.

Annotation

The thesis analyzes poverty in families with under-age children and support of their education. It is describing the problems of poverty in a wider context. The concept of poverty and social inequality is profoundly analyzed with its connection to the importance and function of family. Individual case studies are focusing on the family as a unit and showing socio-cultural disadvantages and supporting of children preparing for school at home. Thesis includes statements from professors who are focused on children education within disadvantageous backgrounds.

Key words

Poverty, education, family, children, teacher.

Obsah

ÚVOD	10
1. Chudoba a její vymezení.....	11
1.1. Koncepty chudoby.....	13
1.2. Příčiny chudoby	14
1.3. Měření chudoby	16
1.4. Životní a existenční minimum v ČR.....	18
1.5. Nástroje sociální politiky	19
1.6. Sociální nerovnosti	20
1.6.1. Nerovnost bohatství a příjmů.....	20
1.6.2. Nerovnost ve spotřebě a životním stylu.....	21
1.6.3. Statusová nerovnost.....	21
1.6.4. Nerovnost ve schopnostech, vzdělání a přístupu ke vzdělání.....	21
1.6.5. Nerovnost a chudoba	23
1.6.6. Skrytá latentní chudoba	24
1.7. Stará a nová chudoba	24
2. Význam rodiny.....	26
2.1. Typologie rodin dle funkčnosti.....	28
2.2. Specifické úkoly rodiny.....	29
2.3. Funkce rodiny	30
2.4. Socializace a vývoj sociálního chování žáků	32
2.5. Působení rodinného prostředí	33
2.6. Působení školního prostředí.....	35
2.7. Interkulturní východiska v odraze edukace.....	36
3. Vývoj vztahů mezi školou, rodinou a veřejností.....	37
3.1. Podpůrná opatření	39
3.2. Personální podpora	41
3.3. Obědy pro děti.....	41
3.4. Vzdělávání v Královéhradeckém kraji.....	42
3.5. Rodinná politika v Královéhradeckém kraji.....	43
3.5.1. Cíle Královéhradeckého kraje pro fungování rodiny	44
3.5.2. Cíle Královéhradeckého kraje pro ohrožené děti a děti žijící mimo vlastní rodinu.....	44
4. Metodologie výzkumného šetření	46
4.1. Výzkumné otázky.....	48

4.2. Výzkumný soubor	49
4.3. Případová studie p. Jolana.....	49
4.4. Případová studie p. Klára.....	57
4.5. Případová studie p. Jana.....	61
5. Závěr výzkumného šetření	66
Závěr	70
Bibliografie	72
Internetové zdroje.....	74
Příloha	75

ÚVOD

V diplomové práci se zabývám problematikou chudoby rodin s nezletilými dětmi a podporou jejich vzdělávání v Královéhradeckém kraji. Chudoba se stává pro děti sociálním znevýhodněním a toto téma je také velmi aktuální, jelikož nároky na vzdělání se plošně zvyšují.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část, přičemž v teoretické části je v rámci zvolené problematiky popsáno v širších souvislostech téma chudoby rodin s nezletilými dětmi. Podrobněji rozebírám koncept chudoby a sociální nerovnosti ve společnosti a s tímto tématem související funkci rodiny.

V teoretické části se také zaměřuji na význam rodiny a působení rodinného a školního prostředí na dítě. Aspekt sociálního znevýhodnění může nastat v důsledku méně kvalifikovaného vzdělání, chybějícího rodinného zázemí a vědomí o důležitosti vzdělávání. Hlavním předpokladem pro zdárný rozvoj dítěte jsou správně nastavené vzorce ve vztahu k rodičům, učitelům a v neposlední řadě i spolužákům. Tyto předpoklady jsou důležité pro správný vývoj dítěte a později i dospělého člověka. Pokud dítě vyrůstá v odlišném rodinném prostředí od většinové společnosti, tak může nastat kulturní či sociální znevýhodnění. Proto se v průběhu života stává ovlivňujícím činitelem škola, s tím související prostředí a požadavky, které na dítě i rodinu klade. Popisuji spolupráci pedagogů a rodičů ve výchovně-vzdělávacím procesu a podpůrná opatření potřebná ke zdárnému dlouhodobému vývoji dítěte.

Cílem výzkumu praktické části je popsat, jak probíhá vzdělávání dětí v chudých rodinách formou kvalitativních případových studií vybraných rodin na základě rozhovorů s rodiči, dětmi a jejich učiteli ve škole. Popisuji postoje učitelů k sociálně znevýhodněným dětem, jejich rodičům a s tímto související spolupráci dalších složek a neziskových organizací. Také podrobněji rozebírám školní docházku dětí, domácí přípravu na studium a prostředí, v němž je daný jedinec vychováván.

Zmiňuji i možnosti podpory vzdělávání dětí na příkladu Královéhradeckého kraje, kde se jedná o takovou pomoc, která podporuje u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí vylepšení školního prospěchu a zvládnutí psychosociálního a sociokulturního znevýhodnění.

Pevně věřím a doufám, že při správně vedené komunikaci, spolupráci a pomoci všech zúčastněných, tj. rodičů, učitelů, pedagogických a sociálních pracovníků, bude docházet ke zlepšování životních podmínek dětí žijících v neúplných a chudobou ohrožených rodinách.

1. Chudoba a její vymezení

Problém chudoby provázel celou lidskou existenci již od jejího vzniku a provází nás i nyní napříč celým světem. Termín chudoba má více významů a konceptů, jde o to, že je chudoba vždy subjektivně prožívána, a také samotnými chudými vnímána odlišně. Obecně lze říci, že chudoba je stav, který je důsledkem nerovného přístupu k přerozdělování bohatství společnosti. Je spojována s hmotnou nouzí, deprivací, s vyloučením jedinců či určitých sociálních skupin od materiálních zdrojů.¹

Pod pojmem chudoba mohou být skryty životní a bytové podmínky, nemoci, agresivita, rozpad rodin, uvolnění společenských pout, ztráta perspektiv, neproduktivnost.

Není to ani tak otázka rozdílu mezi chudobou a dostatkem, jako spíše hranice mezi kulturou bídy a kulturou spotřeby, která rozděluje svět. Tato hranice je velmi ostrá mezi průmyslově rozvinutými a rozvojovými zeměmi a odděluje zde masivní populace. Můžeme ji ale nalézt i uvnitř rozvinutých zemí. Zatímco v rozvojových zemích se chudoba projevuje jako chudoba hromadná, v průmyslově rozvinutých zemích vytváří enklávy uvnitř bohatství.

V 70. a 80. letech se mylně předpokládalo, že chudoba v evropském prostoru není. Vlády kapitalistických i socialistických států byly ochotny připustit, že na jejich území existuje nanejvýš reziduální chudoba. Považovaly ji za zanedbatelný, marginální a mizející fenomén, charakteristický pouze pro zaostalé oblasti svých zemí. Ovšem ani ekonomický růst a růst bohatství společnosti, ani masivní redistribuce příjmů prostřednictvím sociálního státu chudobu ze společnosti nevymýtily. Chudoba navzdory ekonomickému růstu a sociálnímu státu nadále existuje.²

Také dle Kotýnkové se chudoba v naší lidské existenci objevuje od jejího vzniku, tak je tomu i ve 21.století. Svět je plný kontrastů, v některých částech světa je nedostatek na denním pořádku, oproti tomu země, kde chudoba neznamena trpět nedostatkem základních životních potřeb, ale nedostatečným přístupem ke zdrojům společnosti, z nich jedním je rozdělované bohatství. Definice chudoby tím pádem není úplně jednoznačná. Většina

¹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 4. Vyd. Praha : ASPI, a. s., 2007, str.107

² MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str.12

konceptů chudoby ji sleduje na základě objektivních dat, i když se chudým může cítit kdokoliv, a to pouze na základě subjektivního porovnání sebe sama s okolím.³

Podle většiny autorů, ať již to myslí pozitivně nebo nesouhlasně, není chudoba uprostřed bohatství paradoxem, ale nevyhnutelným důsledkem koncentrace politické a ekonomické moci a ideologie akcentující zisk a ekonomický růst před uspokojováním potřeb.⁴

Z pohledu lidských práv představuje chudoba mnohonásobné porušení základních lidských práv lidských bytostí a především porušení práva na slušný život, jak je zakotveno v mezinárodních dohodách o lidských právech.⁵

Být chudý znamená ve většině případů být deprimován. Život v chudobě bývá popisován jako permanentní hluboká deprivace. Je to fyzické či psychické strádání, ale i nedostatek toho, co je v dané společnosti považováno za hodnotu. Deprimovaní lidé klesají pod životní standard, který je dosahován majoritou společnosti. Může to být nedostatkem obživy, bydlení, vybavení domácnosti, povaze a podmínkách práce, charakteru životního prostředí, lokalizace bydliště, rekreaci, trávení volného času, přístupu ke vzdělání. Koncept deprivace je, vedle pojmů nerovnost, sociální spravedlnost a vyloučení, jedním z klíčových pojmů spojených v moderní společnosti s chudobou. Celkově můžeme deprivaci popsat jako nevhodný status v určité lokální komunitě, ale i v širší společnosti.⁶

Petr Mareš ve své knize zmiňuje výklad podle Spickera (1993), že chudoba není konceptem popisujícím určitý druh vlastností, které lidé mají či nemají, ale konceptem popisujícím soubor určitých podmínek, v nich žijí.⁷

Neexistuje správná či vědecká definice chudoby, která by byla obecným konsensem, stejně jako neexistuje obecně přijatý způsob jejího měření.

³ KOTÝNKOVÁ, Magdalena. Sociální ochrana chudých v České republice. Praha: Oeconomica, 2007. ISBN 9788024513027, str. 7

⁴ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3. Str. 12

⁵ BATHYÁNY, Karina a Mariana CABRERA. Právo nežít v chudobě: chudoba jako porušování lidských práv. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-321-6. Str. 7

⁶ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str. 71

⁷ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str. 76

1.1. Koncepty chudoby

Jak již bylo řečeno termín chudoba má více významů a konceptů, je nutné, aby byla chudoba rozlišována ze subjektivního a objektivního hlediska.

Subjektivní koncept chudoby je založen na vlastním subjektivním hodnocení životní situace jedince, či rodiny. Chudobu tedy posuzují ti, co se jí cítí být ohroženi. U každého člověka je míra, kdy se cítí být ohrožený chudobou jiná. Závísí to například na tom, čeho chce jedinec dosáhnout, jaké má představy o tom, co by měl mít ke zdravému životu. Jaké má cíle, nebo co si myslí, že si zaslouží. Z daného hlediska ve výpovědi o chudobě není subjektivní koncept dostatečně přesný. Jelikož se jedná o subjektivní pocity, tak se může daný člověk ve společnosti cítit chudý, aniž by chudý byl. To může být způsobeno touhou po vyšším sociálním statusu.

Subjektivní koncept tedy neslouží k určování hranic mezi chudobou, ale má spíše doplňkový charakter. O to více je důležitější pro poznávání problému chudoby, jelikož poskytuje podklady pro analýzy majetkové situace, standardů domácností, rodin a jedinců.⁸

Objektivní koncept chudoby je založen na vymezení chudoby pomocí faktorů, které nejsou přímo závislé na těch, kteří se cítí být chudými ale vycházejí z analýz sociálněekonomických informací o domácnostech.

Chudoba je stanovena z „vnějšího prostředí“, nikoli ze samotného člověka. Může tomu tak být v podobě státu. Díky tomuto konceptu může vláda vytvořit linii, která se může dělit pro příjmovou distribuci obyvatelstva a pomocí toho oddělit chudé od nechudých. Chudoba se v tomto případě stává sociálním konstruktem s politickým a normativním významem.

Absolutní chudoba souvisí s mírou spotřeby domácností. Její hranice jsou dány subsistenčním minimem, tedy prostředky, díky kterým můžeme uhradit potřeby pro přežití

⁸KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 4. Vyd. Praha : ASPI, a. s., 2007, str. 108

v dané společnosti. Koncept absolutní chudoby uvažuje pouze to, co je nezbytné k holé existenci člověka v dané společnosti.

Krebs zmiňuje výzkum Rowntreea o chudobě v Yorku v roce 1899, při kterém určité subsistenční minimum. Podle jeho výzkumu a následné definice byli považováni lidé za chudé jenom v tom případě, kdy jejich příjmy nebyly dostatečné k zajištění fyziologických potřeb. Do daného minima nepočítal nic navíc, ať se jednalo o cokoli, co nezahrnovalo stravu, minimálně oblečení a vytápění. Nic navíc ve svém výpočtu na minimum nepřipouštěl.⁹

Relativní chudoba je založena na rozložení příjmů domácností a je rostoucí, či klesající v závislosti na vývoji celkové příjmové úrovně. Často bývá dána odchylkou od jistého a průměrného standardu života. Člověk se cítí být deprimován a ze společnosti vyloučen, i když jsou uspokojovány jeho základní životní potřeby, které jsou v dané společnosti sice běžné, ale ne přímo obvyklé. Projevuje se to na dlouhodobější úrovni, jako je nízká úroveň bydlení a nemožnosti si naspořit.

1.2. Příčiny chudoby

Příčiny chudoby a sociálního vyloučení v moderních společnostech odpovídají oblastem moderních rizik – jde o rizika životního cyklu, o rizika trhu práce a o mezigenerační rizika.

Rizika životního cyklu přinášejí nemoc, úraz, invaliditu, ztrátu živitele či partnera, přerušování pracovní aktivity, ale i potřebu postarat se o děti.

Rizika trhu práce s sebou nesou nestabilitu zaměstnání a výdělku, dále také marginální postavení na trhu práce a nízké výdělky.

Rizika mezigenerační mezi ně patří zděděná a předaná znevýhodnění, jako je sociální postavení, sociální a kulturní kapitál. To ovlivňuje přístup ke vzdělání a k trhu práce.

⁹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 4. Vyd. Praha : ASPI, a. s., 2007, str. 109

Všechna tato rizika se vzájemně prolínají a ovlivňují v opakujícím se cyklu deprivace. Pohyblivost moderní společnosti, zejména ekonomická, vývoj pracovního trhu, proměny rodinného soužití, ale i ekonomické tlaky na sociální stát, význam těchto rizik zvyšují a to také i v podmínkách hospodářské prosperity. Díky tomu je základním cílem sociálního státu ochrana před riziky chudoby a klade se větší pozornost na vývoj chudoby v moderních společnostech, ale také role systémů sociální pomoci při její eliminaci.¹⁰

Dle Krebse se mezi chudými nejčastěji vyskytují ti, kteří jsou, nebo byli nekvalifikovanými pracovníky, děti a členové neúplných rodin, lidé postižení dlouhodobou nezaměstnaností, nemocní či nezpůsobilí k práci.

Chudoba dle Krebse vzniká ze tří hlavních skupin důvodů:

- z rozdílů ve vlastněném bohatství
- z nízkých výdělků plynoucí ze zaměstnání
- z nedostatku zaměstnání

Nízké výdělků ze zaměstnání mohou mít různé příčiny. Jednou z nich je nedostatečná úroveň vzdělání a kvalifikace. Jsou jimi i rozdíly ve schopnostech, nadání, inteligenci, pracovitosti, rozdíly v osobních ambicích, vrozených předpokladech a například povahových rysech. Problémem je, že část populace uvedené příznivé dispozice nemá, to může mít za následek rozdíly ve výdělcích. Z hlediska chudoby je důležité, aby rozdíly ve výdělcích neplodily chudobu. Proto je například u nás zavedena minimální mzda, aby se tomuto částečně předešlo.

Nízké výdělků ovlivňují chudobu přímo, ale také mohou být příčinou nízkých starobních a jiných z příjmů odvozených důchodů.

Nezaměstnanost, ať je dlouhodobá, či krátkodobá je spojena s poklesem příjmu a může vést k chudobě. Touto problematikou se budu více zabývat v dalších kapitolách.

Rozdíly ve vlastnění bohatství ty ovlivňují i rozdíly v důchodech. Bohatším přináší majetek vyšší důchody.¹¹ Dále to může být kapitál a hmotné statky, které díky vyšším výdělkům jedinec za svůj život zvládl nahromadit.

¹⁰ SIROVÁTKA, Tomáš, ed. Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2004. Rubikon (Masarykova univerzita). ISBN 80-210-3455-6. Str. 75 -76

¹¹ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 4. Vyd. Praha : ASPI, a. s., 2007, str. 111-112.

Včasná diagnostika problémů by usnadnila cestu k řešení a stane se oporou pro koncepci vzdělávací politiky krajů s cílem přispět k větší rovnosti v přístupu ke vzdělávání, omezení sociálního vylučování a tím i zvýšení sociální soudržnosti společnosti.¹²

1.3. Měření chudoby

Je důležité sledovat vývoj rozsahu chudoby, i když je mnohdy obtížné ji korektně změřit. Pokud měříme rozsah chudoby ve společnosti, je potřeba si určit hranici chudoby, která je při použití absolutního konceptu chudoby odvozena z minimálních výdajů domácnosti na zajištění nezbytných životních potřeb a při použití relativního konceptu chudoby je stanovena v relaci k průměrnému příjmu domácností. V těchto dvou případech je třeba setřídit příjmy domácností na příjmové škále tak, aby bylo možno oddělit chudé domácnosti od „nechudých“ domácností, a právě k tomu slouží stanovená hranice chudoby.

Analýza rozsahu chudoby vychází z naměřené příjmové nerovnosti. Problém měření chudoby tedy nespočívá pouze v korektním stanovení hranice chudoby, ale také v korektním naměření příjmové nerovnosti.¹³

Prvním předpokladem pro zjištění, které domácnosti jsou chudé, je správný výběr vhodného příjmového rozložení. To je takového, pomocí kterého bude zajištěno korektní setřídění domácností na příjmové škále tím, že příjmy různě komponovaných domácností budou vzájemně srovnatelné.

Cílem je vyjádřit vztah mezi příjmem, se kterým domácnost disponuje a potřebami této domácnosti. Výdaje domácnosti ovlivňuje řada faktorů, tím je počet členů v domácnosti, jejich věková struktura, území, ve kterém domácnost žije. Je důležité zjistit vztah mezi disponibilním příjmem a potřebami domácnosti v různorodých domácnostech. Pro správné ohodnocení potřeb různorodých domácností se používají ekvivalenční stupnice. V praxi by to znamenalo, že ekvivalenční stupnice je nástroj, pomocí kterého se přepočte počet členů dané domácnosti na počet tzv. spotřebních jednotek, přičemž cílem tohoto přepočtu je zohlednění úspor ze společného hospodaření dané domácnosti. Ekvivalentní stupnice je potom stupnicí

¹² TRHLÍKOVÁ, Jana, Helena ÚLOVCOVÁ a Jiří VOJTĚCH. Sociální aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí s nízkou úrovní vzdělání: šetření mladistvých, kteří jsou po ukončení základní školy evidováni jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce ČR. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. ISBN 80-85118-98-x. str.3

¹³ KOTÝNKOVÁ, Magdalena. Sociální ochrana chudých v České republice. Praha: Oeconomica, 2007. ISBN 9788024513027, str. 13

koeficientů, které jsou určeny pro jednotlivé členy domácností.¹⁴ Tyto koeficienty se přiřazují členům domácností podle jejich pořadí v domácnosti a u dětí také podle věku.

Dle Krebse sledujeme chudobu pomocí dvou nástrojů:

- **spotřeby**, čili měření je založeno na přímé spotřebě nezbytných výdajů, to může být pojištění, strava, oblečení a jiné. Takto měříme spotřebu přímo
- **příjmů**, zde je rozhodující výše příjmů, předpokládá se, že nedostatečná výše příjmů vede k nedostatečné spotřebě (nemůžeme si koupit základní potřeby), naopak vyšší příjmy mohou vést k vyšší spotřebě.

Způsoby měření chudoby můžeme rozlišit na standardní postupy a sebehodnocení:

1) Standardní způsob měření:

- **normativní metoda:** ta se opírá o rozbor základních potřeb, nebo o minimalizované spotřební koše, ve kterých jsou konkrétní druhy zboží a služeb, které představují minimální životní standard. Dále se může jednat o metody založené na potravinovém poměru, kde se vychází z výdajů na potraviny a celkovými výdaji. Čím větší jsou příjmy, tím menší podíl z celkových příjmů musíme vynaložit na potraviny.
- **metoda příjmů:** tato metoda je založena na stanovení příjmů, které jsou nezbytné pro uspokojení minimálních základních potřeb. Tento příjem můžeme vyjádřit jako podíl na průměrném čistém příjmu, který připadá na domácnost, v tomto se berou ohledy na velikost, strukturu domácnosti a počet jejích členů. Tento příjem bývá výsledkem politické diskuze a společného vyústění, jaký příjem je ve společnosti spojován s chudobou.

Tyto metody se často překrývají a obě poskytují data pro stanovení objektivní hranice chudoby. Tato hranice je v každé zemi jiná, specifická a politicky jinak nastavená.¹⁵

V další kapitole si uvedeme jaká hranice je nastavena v České republice.

¹⁴ KOTÝNKOVÁ, Magdalena. Sociální ochrana chudých v České republice. Praha: Oeconomica, 2007. ISBN 9788024513027, str. 12

¹⁵ KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 4. Vyd. Praha : ASPI, a. s., 2007, str. 113-114

1.4. Životní a existenční minimum v ČR

Životní minimum je minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb.

Existenční minimum je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití. Tento institut byl vedle životního minima zaveden z důvodu větší motivace pro dospělé osoby v hmotné nouzi. Existenční minimum nelze použít u nezaopatřeného dítěte, u poživatele starobního důchodu, u osoby invalidní ve třetím stupni a u osoby starší 68 let.

Právní úprava je taková, že životní a existenční minimum je upraveno zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, v platném znění.

Platné částky životního a existenčního minima jsou stanoveny nařízením vlády č. 409/2011 Sb., o zvýšení částek životního minima a existenčního minima.

Hlavní využití životního a existenčního minima je v zákoně č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. Životní minimum plní rozhodující úlohu při posuzování hmotné nouze i jako sociálně-ochranná veličina

Životní a existenční minimum je využíváno také v zákoně č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře při zjišťování nároku na dávky, které zabezpečují adresnou pomoc rodinám s dětmi ve stanovených sociálních situacích (u přídatku na dítě a porodného). V případě dávek pěstounské péče tvoří i základ pro výpočet jejich výše.

Další využití životního minima je například v soudní praxi pro stanovení alimentálních povinností, v případě exekucí pro nezabavitelné částky apod.

Životní minimum ani existenční minimum nezahrnují nezbytné náklady na bydlení.

Ochrana v oblasti bydlení je řešena v rámci systému státní sociální podpory poskytováním příspěvku na bydlení a v systému pomoci v hmotné nouzi doplatkem na bydlení.

Částky životního minima v Kč za měsíc

pro jednotlivce	3 410
pro první osobu v domácnosti	3 140
pro druhou a další osobu v domácnosti, která není nezaopatřeným dítětem	2 830
pro nezaopatřené dítě ve věku	
do 6 let	1 740
6 až 15 let	2 140
15 až 26 let (nezaopatřené)	2 450

Životní minimum je součtem všech částek životního minima jednotlivých členů domácnosti.

Částka existenčního minima v Kč za měsíc

existenční minimum 2 200¹⁶

1.5. Nástroje sociální politiky

Za nástroje sociální politiky považujeme prostředky, jimiž sociální subjekt působí na sociální objekt nebo objekty, na jiný sociální subjekt nebo subjekty. Těmito prostředky jsou právo, peníze a pomoc.

Sociálněpolitické záměry lze realizovat:

- Regulací – závázáním sociálního subjektu nebo objektu příkazem, nebo zákazem, tj. aby něco konal ve prospěch jiného subjektu, nebo se zdržel činnosti
- Konáním – plněním peněžním nebo poskytnutím služby
- Kontrakcí – smlouvou zavázat jiný sociální subjekt, aby něco konal, nebo se zdržel činnosti nebo činnost jiného strpěl

¹⁶ <https://www.mpsv.cz/cs/11852> [online]. [cit. 2019-04-20].

- Nátlakem – na sociální objekt nebo jiný sociální subjekt, aby přijal a uskutečňoval sociální zájmy jemu vnucované

Volba těchto nástrojů závisí na tom, čeho se jimi má dosáhnout a kdo má být objektem péče.¹⁷

1.6. Sociální nerovnosti

Sociální nerovnost jako jeden z aspektů sociální stratifikace, patří mezi velká témata sociologického myšlení od samotného zrodu sociologie jako vědy. Sociologie chápe sociální nerovnost dvěma tradičními způsoby. Prvním je chápána jako nezbytný důsledek společenského života, druhý ji považuje za důsledek jejího určitého uspořádání. Sociální nerovnost se realizuje v mnoha sférách sociálního života. Základními typy nerovnosti jsou nerovnost třídní a statusová, ve své nejstriktnější formě jako nerovnost kastovní.

S tímto souvisí i nerovnosti v příjmech a majetku, a také v moci, privilegiích, prestiži či statusu. Sociální stratifikace pak není nic jiného, než strukturovaná nerovnost celých sociální kategorií, skupin či tříd na základě zmíněných kritérií. Nejde jen o nerovnost v zadávání zdrojů, ale i ve způsobu jejich užití, projevující se jako nerovnost životních stylů a životních šancí. Nejde opomenout ani nerovnosti podle pohlaví, etnického původu, ale i řada dalších.¹⁸

1.6.1. Nerovnost bohatství a příjmů

Nerovnosti v příjmech jsou dány sociální pozicí, ale mohou se jevit i jako nerovnosti dané etnickou příslušností, pohlavím, věkem a profesí. V těchto ohledech mohou být důsledkem diskriminace. Mohou být přímé (nižší mzda za stejnou práci), či nepřímé (aplikace na nevýhodných sekundární trh práce).

Příjmy se mohou diferencovat i v závislosti na regionu, na typu a velikosti sídla, vyšší v hlavním městě a nižší v malých sídlech a ve venkovských oblastech. Nerovnost v příjmech

¹⁷ MATOUŠEK, Oldřich. Základy sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4. str. 174

¹⁸ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str. 12

může být dána také velikostí rodin a počtem osob s vlastním příjmem v rodině. Svou roli hraje i forma příjmu a jeho stabilita, pohyby cen a inflace.¹⁹

1.6.2. Nerovnost ve spotřebě a životním stylu

Příjmy a majetek mohou být investovány do životního standardu, do kultivace lidského kapitálu vlastníka a osob na něm závislých. Užítí bohatství je spojeno zejména se sociální, ekonomickou a politickou mocí a vlivem, ale také se životní úrovní a životním stylem. To souvisí do značné míry s rozhodnutím vlastníků bohatství, jak je využít. Struktura a úroveň konzumu však ovlivňuje i společnost a snaha manifestovat určitý status o tom, zda člověk vlastní automobil domácí značky nebo zahraniční automobil, nerozhoduje často jen velikost jeho příjmů.

1.6.3. Statusová nerovnost

Symbyly nerovnosti se v průběhu historie mění, stejně jako se mění znalost o této problematice mezi lidmi. Jejich základní rozdělovací smysl však zůstává. Místo na kterém stojí domy, značka auta, šatů či parfému a mnoha dalších věcí mohou na sebe vzít symbolickou roli. Statusovými symbyly mohou být různé statky – mobil, automobil, aktivity jako je např. golf, tenis, jízda na koni, členství v prestižních společnostech.

1.6.4. Nerovnost ve schopnostech, vzdělání a přístupu ke vzdělání

Jedním z důležitých hledisek sociální nerovnosti je nerovnost ve vzdělání. Proto je často vzdělávání úzce chápáno jako prostředek zrovnoprávnění. Univerzální vzdělání je považováno za významný nástroj společenského vzestupu. Mechanismy, kdy je vzdělání důsledek nerovnosti se vysvětlují různě. Často tak, že školy, které navštěvují studenti z relativně privilegovaných rodin, zvyšují svoji kvalitu, zatímco kvalitu škol navštěvovaných dětmi z deprimovaných vrstev drží převaha těchto nekvalitních studentů na nižší úrovni.

¹⁹ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str. 27-28

Nejde jen o rozdílné materiální vybavení škol a různou kvalitu učitelů, ale i o kvalitu interakce učitele s žáky, o atmosféru spolupráce ve třídě.²⁰

Ke skupinám nejvíce ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností patří především mladí lidé, kteří získali jen minimální úroveň vzdělání a ukončili ho hned po základní škole. Dosažení vyšší úrovně vzdělávání otevírá přístup k vykonávání prestižnějšího a lépe placeného povolání a sociálního statusu. Na to navazuje větší sociální, kulturní i ekonomický kapitál.

Je zde riziko závislosti na sociálních dávkách, které se může stát pro jedince běžnou součástí života a status nezaměstnaného. Malá kvalifikace může být i rizikem ohledně „šedé ekonomiky“, kdy pracovní aktivity probíhají bez smluv a pracovněprávních záruk.²¹

V České republice je podíl žáků, kteří odcházejí ze vzdělávání po základní škole ve srovnání s EU poměrně nízký. Tento stav je výsledkem předchozího vývoje se silnou tradicí učňovského vzdělávání.²²

Důležitým aspektem ve vzdělání je jazyková vybavenost

Děti z různých společenských vrstev vytvářejí již ve svém raném vývoji různé kódy a formy řeči, především odlišný způsob používání jazyka, odlišnou schopnost verbalizovat myšlenky. Ty také ovlivňují jejich pozdější školní výsledky.

Pro řeč dětí z nižších tříd je charakteristický omezený kód – jejich řeč obsahuje mnoho zamlčených předpokladů, mluvčí předpokládá, že je ostatní znají a sdílejí. Je důsledkem života v silně familiární, sousedské kultuře, v níž jsou hodnoty a normy mlčky předpokládány, ale jen omezeně verbálně vyjadřovány.

Dětem se příliš nedaří zobecňovat a vyjadřovat abstraktní myšlenky. Nedokáží slova individualizovat, aby to vyhovovalo požadavkům jedinečných situací. Petr Mareš uvádí, že Bernstein nepovažuje restriktivní kód za hlavní důvod neúspěšnosti, ale v každém případě ho považuje za handicap při vzdělávání.²³

²⁰ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str.3 1-36

²¹ TRHLÍKOVÁ, Jana, Helena ÚLOVCOVÁ a Jiří VOJTĚCH. Sociální aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí s nízkou úrovní vzdělání: šetření mladistvých, kteří jsou po ukončení základní školy evidováni jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce ČR. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. ISBN 80-85118-98-x. str. 5

²² TRHLÍKOVÁ, Jana, Helena ÚLOVCOVÁ a Jiří VOJTĚCH. Sociální aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí s nízkou úrovní vzdělání: šetření mladistvých, kteří jsou po ukončení základní školy evidováni jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce ČR. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. ISBN 80-85118-98-x. str. 3

²³ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str 37

Souvislost mezi jazykovou socializací, sociálním a rodinným zázemím a školní úspěšnosti rozpracoval B. Bernstein. Analyzoval vliv jazyka a používá tzv. rozvinutého a omezeného jazykového kódu.

Rozvinutý kód umožňuje argumentaci a diskuzi a škola jej vyžaduje

Omezený jazykový kód je založený převážně na příkazech, neumožňuje abstraktní vyjadřování a neodpovídá požadavkům školy, což omezuje děti z nižších vrstev.²⁴

1.6.5. *Nerovnost a chudoba*

Chudoba je velmi často spojována s nerovností. Výrobní a distribuční mechanismy v tržní ekonomice produkují nejen bohatství, ale i chudobu – krajní výraz sociálních nerovností - bipolarita bohatství a chudoby.

Chudobu lze chápat jako výraz extrémní nerovnosti, distancování určité části populace nejen od bohatých, ale i od celého zbytku populace. V současné době se nerovnosti i chudoba stále generují a rozpětí mezi chudobou a bohatstvím narůstá, jak v globálním, tak v národním měřítku.

Petr Mareš zmiňuje výklad Alcocka (1993), ten považuje za nejdůležitější rozdíl mezi oběma pojmy to, že nerovnost je stav, jehož akceptace je věcí mínění, zatímco chudoba je pojem zatížený hodnocením. Chudoba je primárně vztažena k sociálnímu a třídnímu statusu. Nepředstavuje jenom extrémní třídní a statusovou nerovnost určité skupiny obyvatelstva, ale i nerovnost společností neakceptovatelnou. Ovšem, co je považováno za hranici akceptace, může být v různých společnostech rozdílné a také v rámci jedné společnosti se může v historickém čase měnit.²⁵

²⁴ TRHLÍKOVÁ, Jana, Helena ÚLOVCOVÁ a Jiří VOJTĚCH. Sociální aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí s nízkou úrovní vzdělání: šetření mladistvých, kteří jsou po ukončení základní školy evidováni jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce ČR. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. ISBN 80-85118-98-x str.7

²⁵ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str.40

1.6.6. Skrytá latentní chudoba

Známe chudobu viditelnou, což jsou například bezdomovci. Existuje také chudoba skrytá, na ni není upřeno mnoho pozornosti, jelikož není zahrnuta v oficiálních statistikách, protože jde o chudé, kteří neuplatňují nárok na dávky sociální pomoci ani sociální služby. Existuje z několika důvodů, a to jako důsledek nekompetentnost chudých, jako neznalost vlastních práv a neschopnost je uplatnit, dále jako důsledek obav ze stigmatizace přijetím sociální pomoci.²⁶

1.7. Stará a nová chudoba

Výčet chudobou ohrožených je dnes oproti minulosti vesměs poněkud odlišný. Můžeme analyticky rozlišit mezi tzv. starou a novou chudobou, toto ve svých knihách popisují Mareš a Krebs.

Nová, vertikální chudoba je spojena s pozicí jedinců i celých sociálních kategoriích na trhu práce, tudíž to jsou nezaměstnaní, neúplné rodiny, osoby s nízkými výdělky a osoby dlouhodobě znevýhodňované na trhu práce. O nové chudobě se hovoří proto, že před zprůmyslněním neexistovala, tak jako neexistoval trh práce v dnešním slova smyslu.

Stará, demografická chudoba je nezávislá na trhu práce. Tyto ohrožené sociální kategorie jsou charakterizovány věkem, životním a rodinnými cyklem a neschopností pracovat. Tato chudoba může být stavem či způsobem trvalé existence, ale také jen existenciálním zážitkem určité etapy životního cyklu či jen krátkodobou životní epizodou. Do této chudoby může sklouznout řada rodin například ve fázi nenadálých investic. Například při pořizování bytu či při jeho zařizování, při založení rodin nebo narození dítěte. Dále vlivem životního cyklu na neschopnost práce to mohou být staří, nemocní, postižení nebo osamělé matky.

I dnes tvoří stará chudoba velkou část chudých. Jsou v ní zastoupeni nemocní a tělesně či duševně handicapovaní, osamělé matky s dětmi, důchodci a staří lidé, či příslušníci etnických minorit.

²⁶ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str.57-58 ,

Od konce 70. let ovšem dochází, v souvislosti s návratem masové nezaměstnanosti, k posunu od staré k nové chudobě. Víme, že na trhu práce jsou určité sociální kategorie výrazně handicapovány oproti ostatním. Proto přesun k nové chudobě znamená zároveň přesun od univerzální chudoby a může postihnout kohokoliv kdykoli v průběhu života jako důsledek okolností životního cyklu.

1. Pro snížené fyzické či psychické schopnosti: nemocní, tělesně a duševně handicapovaní
2. Díky malému lidskému kapitálu – nekvalifikovaní
3. V důsledku diskriminace: příslušníci minorit (na rasovém a kulturním principu), ženy, staří lidé
4. V důsledku strukturálních změn ekonomiky a jejího cyklického vývoje: dlouhodobě nezaměstnaní²⁷

Petr Mareš ve své knize zmiňuje výklad Rooma (1999), ten vysvětluje jaké rysy přesunu k nové chudobě:

- Nezaměstnanost a nejistoty zaměstnání, které způsobují, že chudoba a riziko chudoby jsou dnes údělem početnější populace a nevyhýbají se ani středním vrstvám
- Rychle se zvyšující počet osob závislých na různých formách sociální pomoci jako důsledek šířící se masové dlouhodobé nezaměstnanosti. Pro dlouhodobě nezaměstnané je riziko chudoby a riziko závislosti na sociální pomoci téměř fatální
- Vzrůstající počet rozsáhle zadlužených osob a domácností
- Nárůst počtu dětí s jedním rodičem, potřebných sociální pomoci, jako důsledek změny ve vzorcích rodinného chování a znevýhodnění těchto rodičů na trhu práce
- Rostoucí počet bezdomovců, jenž je nejviditelnějším výrazem nové chudoby
- Růst počtu osob pohybujících se na sekundárním trhu práce a lokalizace některých sociálních kategorií převážně na tento trh (např. feminizace chudoby).
- Technický rozvoj, který umožňuje nahradit živou práci technikou a dále automatizací.²⁸

²⁷ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str. 46, KREBS, V. a kol. *Sociální politika*, 4. Vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007, str. 106

²⁸ MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3, str. 47

Shrneme-li existenci chudoby, musíme konstatovat, že v konečném důsledku je brzdou rozvoje nejen jedince, ale i celé společnosti. Z tohoto důvodu je nezbytně nutné, aby se všichni zúčastnění snažili rodinám s tímto ohrožením pomoci ve všech směrech svého vývoje.

2. Význam rodiny

Rodina představuje sociální skupinu určitého druhu. Prvním, a proto pro primární dětskou socializaci nejdůležitějším výchovným místem je rodina. V ní jsou položeny základy pro celkový rozvoj osobnosti dospívajícího.²⁹

Pokud bychom definovali rodinu jako systém, je možné využít nejjednodušší klasickou pracovní definici systému. „*Systém je soubor částí a vztahů mezi nimi*“.³⁰

Rodinné interakce jsou systémově založené, komunikace rodiny může mít dynamický způsob, dle toho jak se k sobě členové rodin chovají. Interakce mezi členy rodiny je nejvýraznějším faktorem, který ovlivňuje psychologické nastavení v rodině. Každodenní opakující se vzorce utvářejí celkovou, jedinečnou atmosféru rodiny.³¹

Rodina má své nezastupitelné místo při výchově dětí stejně jako škola a další výchovné instituce, ale právě rodina má hlavní odpovědnost za výchovu svých dětí. Tato odpovědnost vychází již z historických a kulturních tradic života ve společnosti a ta je většinou zakotvena v jejich právních a mravních normách. V životě rodiny se promítají celkové a dlouhodobé důsledky výchovy.

Od období předškolní věku již rodina není schopna zajistit komplexní a multikulturní rozvoj, proto část výchovného působení na dítě přebírá škola, ale ani v těchto případech není jejich odpovědnost zcela autonomní. Hlavně rodiče rozhodují o výběru vzdělávací instituce

²⁹ MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3, str. 73

³⁰ SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8. Str. 24

³¹ SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8. Str. 46

pro své dítě, ovlivňují jeho vztah a motivaci ke vzdělání ve výběru dalšího studia a volbě povolání.

- Rodiče jsou nejdůležitějšími vychovateli, všichni ostatní pouze doplňují to, čeho dosáhli ve výchově rodiče
- Čas, který věnují rodiče výchově svých dětí je závislý na mnoha činitelích – kulturní, morální a pedagogické povahy
- Rodiče jsou zodpovědní za výchovu nejen v rodinném prostředí, tak za jejich celkovou výchovu
- Důležitým předpokladem úspěšné rodinné výchovy je dobrý společný životní způsob rodičů a dětí
- Dobrou výchovu tvoří v podstatě organizace hodnotových příležitostí pro kontakty, zážitky a činnost dětí, za to nese odpovědnost v první řadě rodina
- Nepřímá výchova je v případě rodiny a dalších institucí pro výchovu ve volném čase důležitější než výchova přímá, nepřímo vychovávat znamená vytvořit dětem příznivé podmínky, tj. takové, ve kterých získané zkušenosti umožní utvářet vlastnosti mravného, pilného a schopného člověka

Tyto závěry nejde považovat v současné době a v našich podmínkách rodičovskou veřejností jako obecně akceptované. Terénní výzkumy ukazují, že si mnozí rodiče nepřipouštějí míru odpovědnosti za výchovu svých dětí. Tato skutečnost nemá dobré důsledky pro děti, rodinu i společnost. Proto se rodičovská odpovědnost jeví jako jedna z nezbytných vlastností člověka i jeden z předpokladů existence zdravé společnosti.³²

Škola má sice odborně připravené učitele, vychovatele, speciálně upravené programy a organizaci edukačního procesu, přesto má rodina jiné přednosti a její vliv na dítě je rozhodně dominantní.

Názor F. Bánhegyi je, že podstata výchovné funkce současné rodiny spočívá především v celkové stimulaci psychického terénu a utváření vhodných osobnostních, zejména charakterových a emocionálních předpokladů, na základě kterých se kromě jiného rozvíjí i vzdělávací proces a profesionální příprava. Na tom, jak rodina plní tuto úlohu, závisí především, zda je dítě optimálně připraveno navazovat společenské kontakty, přizpůsobovat

³² MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3, str.57- 58

se požadavkům a situacím, před které ho staví škola, vrstevníci, profesionální život a úroveň jeho aspirací.³³

Další autoři uvádějí vztah rodičů a dětí jako základní sociální vztah. Tento vztah vytváří předpoklad vývoje osobnosti dítěte, protože první zkušenosti, ovlivňují budování jeho vlastní identity a zásadním způsobem determinují interpretaci všech dalších sociálních zkušeností, se kterými se v budoucnu setká. Rodiče svým chováním, reakcemi a podněty pomáhají dítěti strukturovat okolní svět, poznávat ho a orientovat se v něm.³⁴

2.1. Typologie rodin dle funkčnosti

Ve funkční rodině se všichni vzájemně respektují, žijí v určité sounáležitosti, rodiče řádně zajišťují dobrý a zdravý vývoj dítěte v jeho prospěch, jinými slovy rodina pečuje o své děti.³⁵

Schopnost rodiny fungovat ve čtyřech oblastech:

- Osobní fungování – spokojenost členů se svým postavením v rodině
- Manželské nebo také partnerské fungování – vzájemný soulad a spokojenost v sexuální oblasti
- Socioekonomické fungování – ekonomická úroveň rodiny i sociální začlenění či sociální podpůrná síť
- Rodičovské fungování – odpovědnost za výchovu dětí³⁶

Oproti tomu jsou rodiny, které nefungují. Poruchy rodiny je možné nazvat jako stav, kdy rodinná jednotka není schopna plnit předem vytyčené cíle, jenž jsou společností očekávány. Tyto poruchy rodiny jsou rozděleny do třech skupin:

- Objektivní příčiny – nevycházejí ze snahy rodičů. Jedná se o případy, kdy rodiče pro určitý handicap nejsou schopni funkci rodiny vykonávat (invalidita, nemoc, úmrtí, nezaměstnanost). Jsou to situace, za které rodiče subjektivně nemohou.

³³ BÁNHEGYI, F., Sociológia súčasnej rodiny, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1967, č. 219/I-67 str. 29 - 30

³⁴ VÁGNEROVÁ, Marie, Zuzana HADJ-MOÚSOVÁ a Stanislav ŠTECH. Psychologie handicapu. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-7184-929-4.str. 94

³⁵ SKOPALOVÁ, Jitka. Rodinná problematika. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4037-8. Str . 22

³⁶ SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8. Str. 42

- Subjektivní příčiny – jsou opakem objektivních příčin. V tomto případě rodiče svoji povinnost zanedbávají, vedly je k tomu různé důvody (nezvládnutí rodičovské role, neochota nebo neschopnost o dítě pečovat, nezralost rodičů, podlehnutí alkoholismu, gamblingu, drogám aj.)
- Smíšené příčiny – jde o situace, které jsou kombinované z předešlých dvou, například úmrtí jednoho z rodičů druhý podlehl alkoholu a výchovu dětí vůbec nezvládá.³⁷

2.2. Specifické úkoly rodiny

Rodina má v každém věku dítěte své specifické úkoly, jedním z nich **je rozumová výchova** dítěte. Největší význam je přisuzován době od narození do nástupu do školy. Ovšem neméně důležité může být působení rodiny, sourozenců, či prarodičů na rozvoj kognitivní výbavy dítěte i v období školní docházky a to zejména v motivaci k učení a při vytváření podmínek k dlouhodobým vzdělávacím aktivitám.

Rodina se také podílí na utváření **vztahu dětí k lidem**, kteří žijí v jejich okolí a ke společnosti celkově. Dítě se díky rodičům seznamuje s ekonomickými, politickými, filozofickými a dalšími společenskými otázkami. Toto vše je umocněno neformálností a vycházení z každodenního života rodiny.

Dalším činitelem, který utváří rodina je **vztah k práci při volbě povolání dítěte**. Pracovitost provázená zaujetím a tvořivostí jsou záruky individuální i skupinové prosperity. Vztah k práci odlišuje profesní a životní dráhu každého člověka a rodinné prostředí má na jeho utváření značný vliv.

Škola spolu s rodinou utváří základy vztahu dítěte **ke kráse v umění, v přírodním a společenském prostředí**. Pokud rodiče nebo také ve spolupráci s učiteli poznají předpoklady pro některou z estetických činností, měli by dětem umožnit navštěvování daného kroužku, nebo základní umělecké školy.

Rodina má značné možnosti také při **zdravotní, tělesné a sportovní výchově**, při zdravém a hygienickém životním režimu rodiny a pravidelných aktivitách.³⁸

³⁷ ZELENÁ, Martina a Alžběta KLÉGROVÁ. Podpora rodiny. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9. Str.7

Další důležitou součástí životosprávy **je stravování**. V dnešní neomezené nabídce potravin je těžké vybrat pro dítě tu správnou a vhodnou stravu, ve které jsou obsaženy důležité vitamíny pro správný vývoj a růst dítěte. Svým příkladem by měli rodiče dětem ukázat, jak se správně a pravidelně stravovat a zejména rodiče jsou zodpovědni za skladbu jídelníčku a vhodný výběr potravin pro své dítě.

Důležitým aspektem je také **volný čas** i v tomto směru by měli být rodiče dětem vzorem a učit je, jak správně využít čas určený pro odpočinek. Samozřejmě jsou pro každé dítě vhodné jiné zájmové kroužky a aktivity a záleží na rodičích, případně i učitelích, aby jejich požadavky a touhy usměrnili a dítě správně navedli na činnost o které si myslí, že pro ni má předpoklady a mohla by ho bavit. Důležité je v tomto směru brát ohledy, zda je dítě nadané sportovně, hudebně, umělecky, tvořivě a dle toho vybírat i vhodné zájmové kroužky.

Nejlepší alternativou je pokud rodiče své děti navedou na zájmy, které oni sami provozují a tím mohou trávit svůj čas společně. Sdílením volného času společně s dětmi, tak nejlépe rodič může působit na své dítě a předávat mu své znalosti a zkušenosti, které on sám má. Důležité ale je, aby rodič správně posoudil, zda dítě má zájem a předpoklady o záliby a koníčky, kterým se věnuje on sám, pokud tomu tak není, je dobré vyhodnotit, zda by pro dítě nebyl lepší jiný koníček a kroužek a přenechat část své úlohy na vedoucích a trenérech těchto kroužků.

2.3. Funkce rodiny

Nároky a požadavky na rodinu stále vzrůstají. To může být také důsledkem, že své funkce plní nedostatečně. Zejména v sociálně slabém prostředí rodina často vystupuje jako opěrný bod, kam se její členové, především děti mohou uchýlit. Proto je také u Krause, stejně jako u ostatních autorů nenahraditelnou institucí. Jelikož bez osobního zaujetí rodičů na osudy svých potomků by se děti vychovat dobře nedaly. To platí k respektu k danému stavu a společnosti.

V předchozí kapitole jsme si popsali úkoly rodiny a nyní vyvstává jakou rodina plní funkci. Podle Krause je to:

³⁸ MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3, str. 60

Funkce biologická- zahrnuje podmínky pro biologický vývoj všech členů rodiny.

Funkce ekonomická – rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti a hospodářské činnosti rodiny.

Funkce výchovná – nabývá u současné rodiny největšího významu, přestože v moderní společnosti přebírají mnohé výchovné úkoly školy.³⁹

Kraus mimo tyto základní funkce uvádí funkci **ochrannou**, která spočívá v zajišťování životních potřeb (biologických, hygienických a zdravotních) . Další je funkce **emocionální**, která je zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce dle Krause nedokáže vytvořit podobné zázemí, pocit lásky a bezpečí.⁴⁰

Rodiče jsou těmi, kdo mohou na základě znalosti prostředí i psychiky dítěte, zájmů vlastních i ostatních členů rodiny volit neoptimálnější metody a další nástroje výchovy.

Hlavní potenciál působení rodičů můžeme naleznout v budování systému hodnot dítěte, motivaci dítěte k účasti na vzdělávání, vytvoření optimálních podmínek pro studium a sebevzdělávání jako vrcholné etapy vývoje jedince z hlediska ontogeneze.

Na charakter a výsledky rodinné výchovy má vliv i řada dalších faktorů:

1. funkčnost rodiny
2. výchovný styl rodičů jako vychovatelů
3. hodnotová orientace rodičů
4. životní styl rodiny
5. komunikační styl v rodině⁴¹

³⁹ DVOŘÁČEK, Jiří. Základy pedagogiky. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. ISBN 80-7079-431-3. str. 141

⁴⁰ KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, str. 85

⁴¹ VRABCOVÁ, Daniela. Základy pedagogiky pro sociální pracovníky. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-295-9, str. 16-17

2.4. Socializace a vývoj sociálního chování žáků

Socializace je proces postupné přeměny člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou, tedy postupné začleňování se do života dané společnosti. Je to proces v němž se děti učí v dané společnosti žít. Učí se to i dospělí, jelikož socializace probíhá celý život. I v průběhu života si člověk osvojuje specificky lidské formy chování, jazyk, poznatky, normy a kulturu dané společnosti.⁴²

Sociální chování dětí a mládeže se vyvíjí a tento vývoj podléhá určitým zákonitostem. Jak již bylo zmíněno předmětem první sociální aktivity mohou být již vrstevníci předškolního věku. Sociální vztahy dítě navazuje v tomto věku bez výběru.

Hlavním motivem k navozování sociálních kontaktů je zájem o nějakou činnost, a proto se sociální interakcí a komunikací mezi vrstevníky lze setkat již v tomto věku například při hrách. V předškolním věku ale vědomí sounáležitosti k vrstevníkům chybí. To nastává až na počátku mladšího školního věku, kdy se většina dětí už umí včlenit mezi vrstevníky, přesto je sociální vazba velmi labilní a malá. Ke změně dochází v 9. roce věku, kdy se mění sociální chování dítěte.

Dítě objevuje vrstevníky, kteří mu umožňují vytvářet nové sociální vztahy, neboť ve vztahu k dospělým nastává v tomto období relativismu v přijímání jejich úsudků. Vrstevníci umožňují dítěti konfrontaci rovnoprávných sociálních vztahů. Do devátého roku to byly spíše náhodné sociální interakce. Sociální vztahy se stávají stabilnější a trvalejší. Vrstevníci zaujímají ve světě dítěte důležité místo. Poskytují ochranu útočiště, stávají se prostředkem k vyhýbání se organizovanému tlaku dospělých a neorganizovanému tlaku vrstevníků.⁴³

Kraus ve své publikaci představuje vrstevnické skupiny, jako přirozenou formu života dětí a mládeže. Je to skupina, kterou charakterizuje věk i názorová blízkost a tím podobné jednání. Jsou to primární zpravidla neformální skupiny, které se vyznačují bezprostředními kontakty a pocitem příslušnosti ke skupině.⁴⁴

⁴² KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, str. 59

⁴³ MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3, str.139

⁴⁴ KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, str.88

Vystihuje dvě funkce těchto skupin:

- Příslušníci mají možnost v nich ukázat, co se naučili tím, že se účastní života dospělých
- Utvářením vrstevnických skupin jejich členové rozvíjejí samostatné úsilí a uskutečňují své cíle, které nemohou realizovat v jiných formách aktivit.

2.5. Působení rodinného prostředí

Bohuslav Kraus ve své knize zmiňuje výklad I. Bláhy, že rodinné prostředí je hmotné, hygienické, hospodářské, sociální, duchovní, mravní a citové a působí na dítě už tím, že toto v něm žije.

Základ rodinného prostředí dle Krause vytváří emocionální a kulturní klima rodiny:

Demograficko-psychologická podmínka rodinného prostředí, zahrnuje dva okruhy problémů. Jde o celkovou strukturu rodiny a aspekty vyplývající z působení otce, matky, sourozenců a prarodičů. Jedná se hlavně o úplnost a neúplnost rodiny. Také je důležitý počet dětí, zde se prolínají rodiny s většími počty dětí, ale nově i rodiny s jedináčky. Obě varianty mohou mít své specifické výchovné problémy. Dalšími je vnitřní stabilita rodiny jako základ emocionální atmosféry rodinného prostředí a předpoklad existence a přirozeného rozvoje všech dimenzí rodinného života, jako jsou vztahy mezi rodiči a dětmi. Rodinné prostředí a příbuzenské vztahy jsou důležité pro identitu dítěte. Ve školním prostředí narozdíl od rodinného si musí žák zasloužit své místo sám, bez pomoci rodičů, kde záleží na výsledcích, které později v době dospělosti bude muset zvládnout samostatně.

Materiálně-ekonomické faktory rodinného prostředí se mohou rozdělit do několika skupin, jako je zaměstnanost rodičů a ostatních členů rodiny, charakter a kvalita bydlení, vybavení domácnosti, finanční zajištění, individuální spotřeba rodiny jako součást životního stylu, vliv technického zabezpečení. Tím může být computer, jelikož děti mají hledat např. aktivity ze světa nebo dělat úkoly na počítači. Také další faktorem jsou materiální podmínky pro zájmovou činnost dětí a přípravu do školy, například členství v knihovně, hudební nástroje, sportovní potřeby, výtvarné potřeby a vše spojené s volnočasovými aktivitami dětí.

Kulturně-výchovná oblast rodinného prostředí, se může odrážet především v hodnotové orientaci a vzdělání rodičů. Životní styl a trávení volného času, jejich zájmy a postoj k nim.⁴⁵

Nežádka se setkáváme s povrchním posuzováním rodinného prostředí ze strany učitelů, vychovatelů a dalších pedagogických pracovníků. Hlavní příčiny nežádoucích projevů v chování problémového žáka jsou často viděny v jeho rodinném prostředí.

Pedagog, pracovníci výchovné instituce nebo kdokoliv jiný, kdo s dítětem pracuje se může spokojit se závěrem, že chyba je v rodině, i přesto že by se důkladněji zabývali tím, které faktory z rodinného prostředí a z nich vyplývající formativní vlivy dlouhodobě nepříznivě působily při výchově dítěte. Z části za to může podcenění anamnézy a nedostačující diagnóza, to se nepříznivě promítá v použití výchovných metod a prostředcích. Ovšem dle mého názoru je posuzování jednotlivých komponentů rodinného prostředí a jejich vlivu na dítě velmi nesnadné.

Z diagnostického pohledu bývá nejzávažnější překážkou uzavřenost rodinného prostředí ve vztahu k okolí. Dále je třeba při posuzování vlivů rodinného prostředí na děti brát v úvahu zřetele psychologické, sociologické, ekonomické, právní, zdravotní, demografické a další.

Oblasti specifických působností učitelů, lékařů (rodičů, neziskových organizace, orgánu sociálně-právní ochrany dětí, výchovných institucí) všechny informace i ty o rodinném prostředí mohou přispět ke stanovení správných diagnóz a určení optimálních výchovných postupů.⁴⁶

⁴⁵ KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, str. 88

⁴⁶ MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3str. 60-62

2.6. Působení školního prostředí

Vstup do školy představuje pro mnohé děti základní reorientaci, kdy jsou odtrženi od přirozeného sociálního prostředí a školní vzory jednání jim jsou často cizí. Musí si zvykat na vyšší stupeň disciplinovanosti a emoční zdrženlivosti. Ve svém úhlu pohledu škola pokračuje v socializaci započaté v rodině, kdy každé dítě má stupeň socializace na jiné úrovni.

Po příchodu do školy probíhá určitá adaptace, jak ze strany učitele, tak žáka. Je to proces dlouhodobý. Působení učitelů by se nemělo soustředit jen na předávání vědomostí, tedy na vzdělávací proces, ale mělo by zasahovat celou osobnost, rozvíjet a formovat charakter žáka. Učitel by měl být pro žáka také „**sociální oporou**“. Ta může být:

- nabízená- pedagog dává najevo připravenost pomoci
- vyhledávaná – žák vysílá signál o pomoc
- poskytovaná – pedagog se snaží jedinci zvládnout situaci, nečeká, ale jedná

Mělo by se vytvářet prostředí, které umožňuje všem žákům získat mravní zkušenosti s demokratickým způsobem soužití. Důležitou součástí ve škole je i samospráva, která je prostředkem k získávání dovedností při řízení, plánování a organizaci. Čím jsou žáci starší, tím větší prostor pro rozhodování by jim měl být umožněn.⁴⁷

Další funkce školních zařízení:

- Socializační funkce
- Výchovná
- Pečovatelská
- Poradenská
- Rekreační
- Profesionalizační
- Selektivní

Školní prostředí ovlivňuje žáka svým prostředím, vztahy ve třídě, způsobem komunikace, vyučovacími normami a metodami, což může mít pozitivní i negativní vliv. Mělo by urychlovat socializaci dítěte ve společnosti a utvářet podmínky pro budování vztahu

⁴⁷ KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, str. 112-114

s vrstevníky. Naopak v negativním smyslu, mohou být děti špatně zvolenými metodami a přístupem spíše v socializaci utlumovány.⁴⁸

Propojení mezi vzděláním a rodinou je zřejmé. Oproti výchově školní je výchova v rodině výrazně individuální ve svých podmínkách, využívání výchovných metod, prostředků a forem. Výchovné a vzdělávací funkce rodiny jsou také ovlivňovány společensky, a to legislativou, či institucionálně.⁴⁹

2.7. Interkulturní východiska v odraze edukace

Člověk je ovlivněn různým kulturním prostředím, které ho obklopuje, ve kterém vyrůstá a žije. Toto prostředí v sobě zahrnuje sociální zvyklosti komunity (rodiny) její pravidla, zákony, vzdělání a tradice. Žijeme v multikulturní společnosti a ta je tvořena etnickými, sociálními a náboženskými skupinami. Menšiny jsou často v multikulturní společnosti spíše tolerovány, než rovnoprávně akceptovány. Interkulturní společnost naopak aktivně podporuje vzájemné soužití mezi majoritou a menšinami. Respektuje odlišnosti, jinakost je postavena na vzájemné toleranci, rovnosti příležitostí a snaží se řešit konflikty.⁵⁰

Pojetí dítěte jako lidské bytosti v určité fázi svého vývoje, se už nemůže spokojit s jeho ochranou před nelidským zacházením a neuspokojivými formami péče. Musí především usilovat o aktivnější uplatňování programů, které by mu zajišťovalo rozvoj jeho osobnosti a rozvoj jeho vývojových potencialit. Tento optimistický přístup má i negativní vlivy, tím mohou být televizní pořady, které navozují představy násilí a krutosti jako součást života.⁵¹

⁴⁸ MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-, str. 7

⁴⁹ WOOD, Kay. Education: the basics. New York: Routledge, 2011. Basics (Routledge (Firm)). ISBN 978-0-415-58954-3.str.3

⁵⁰ BARTOŇOVÁ, Miroslava. Strategie ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním se zřetelem na romské etnikum v počátečním vzdělávání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5103-4. Str. 31

⁵¹ MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3str. 11-13

3. Vývoj vztahů mezi školou, rodinou a veřejností

Společným východiskem reformních návrhů pro naši výchovně-vzdělávací soustavu je přeměna postoje školy k žákovi. Škola je v některých projektech charakterizována jako systém služby dítěti, utvářející předpoklady k jeho optimálnímu individuálnímu a společenskému uplatnění. Toto je výhodné pro rodinu, která je hlavním garantem výchovy dítěte. Zároveň je ale institucí, která nese v plné míře celkové důsledky jeho výchovy. Z toho by měl vyplývat i zájem rodiny o práci školy, kvalitní školské zákony a kvalifikovanou činnost řídicích a výkonných institucí.

V současné době se v pedagogické interakci školy a rodiny objevují nové rysy, a to prohlubující se rozdíly v postojích rodičů ke školnímu vzdělávání dětí, ke škole a k učiteli. Nově doporučované způsoby kooperace školy s rodinou, rady škol, se zatím na mnoha školách nevzily, přežívá často obsah i formy práce SRPŠ nebo došlo k útlumu spolupráce vůbec. Novým rozšiřujícím jevem spolupráce školy s rodiči žáků je finanční nebo materiální pomoc rodičů (sponzoring), tím se může prohlubovat propast mezi žáky, kteří mají rodiče finančně zajištěny a žáky, kteří se pohybují na prahu chudoby.

Změny postojů rodičů ke škole a vzdělávání a postojů učitelů k žákovi a jeho rodičům, se jeví v procesu přeměny jako jeden z nejnáročnějších úkolů.

V kritických studiích, zabývajících se stavem současného českého školství, je v této souvislosti poukazováno na nedostatky ve vnitřním klimatu školy, to se projevuje v jednosměrné interakci učitel – žák a v absenci dialogu mezi učitelem a žákem, v malé spolupráci mezi spolužáky, v nedostatečném rozvíjení sebevýchovy dětí.

K charakteristickým znakům postihujícím postoje značné části rodičů ke škole patří indiferentnost, kterou můžeme považovat za zpomalující faktor spolupůsobící při přeměně vztahů mezi učiteli a rodiči. Lhostejnost, nezúčastněnost a netečnost má své podoby také ve vztahu školy k žákovi a jeho rodině.

Demokratické principy života společnosti jsou zárukou svobody občana a jednou z hlavních podmínek pro transformaci vztahů mezi školou, rodinou a veřejností. Škola, rodina a veřejnost tvoří tři vrcholy pomyslného trojúhelníku, ve kterém se utvářejí jejich vzájemné

vztahy. Veřejnost se sice tváří jako nečinná, ale nelze ji podceňovat. Jde například o pověst školy a jednotlivých učitelů, to do značné míry ovlivňuje i vztah rodičů k učiteli i škole. Utváří se tím veřejné mínění o dané škole i školství vůbec. Ovšem tím největším informátorem o škole, jednotlivých učitelích, o vyučovacích předmětech, o výchovných situacích a dalších skutečnostech školního života jsou děti samé. K přirozeným aktivitám, umožňujícím vzájemnou informovanost rodičů a dětí patří domácí příprava žáků na vyučování.

K důležitým hlediskům vztahu mezi rodiči a veřejností, je postoupení jejich dítěte do dalších ročníků. Úkolem školy je přesvědčit děti a jejich rodiče o tom, že učiteli a škole záleží na každém dítěti. Snaží se o naplnění individuálního přístupu k dítěti, ten je jeden z dominantních zásad edukačního procesu. Jeho aplikace je ovlivňována celkovými podmínkami pro pedagogickou práci. K těm patří koncepce vzdělávací soustavy zahrnující kurikula a vzdělávací standardy pro jednotlivé stupně a druhy kvalitních učebnic, přiměřené počty žáků a studentů ve školních třídách, pracovnách, pozitivní a tvořivou atmosféru ve školách a další podmínky pro výchovu a vzdělávání. Jedním z faktorů, které mohou ovlivnit vztah rodičů ke škole, je jejich informovanost o výchovných a vzdělávacích záměrech školy.⁵²

Charakteristickým rysem výchovně-vzdělávacího procesu ve škole je součinnost učitele a žáků, ta je ovlivněna preferovanou filozofií výchovy.⁵³

Zároveň je pro každého učitele určujícím kritériem jeho jednání s rodiči pro optimální rozvoj žákovy osobnosti. Z toho důvodu by měl usilovat o dobrou spolupráci s rodiči, jelikož je spojuje společný zájem. Tyto jednání by měly být vedeny s pedagogickým taktem, vzájemným pochopením a úspěšným řešením.⁵⁴

⁵² MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3, str. 63-66

⁵³ MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3, str.118

⁵⁴ DVORÁČEK, Jiří. Základy pedagogiky. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. ISBN 80-7079-431-3., str. 152

3.1. Podpůrná opatření

Podpůrná opatření představují podporu práce pedagoga s žákem, kdy pro jeho vzdělávání je potřeba upravit učební plán a metody dle potřeb dítěte. Cílem úprav je především vyrovnávat podmínky ke vzdělávání žáka, které mohou být ovlivněny mírnými nebo závažnými obtížemi, které jsou způsobeny nepřipraveností žáka na školu, odlišnými životními podmínkami a odlišným kulturním prostředím, ze kterého žák vstupuje do vzdělávání. Současně početnou skupinu budou představovat žáci s nepříznivým psychosociálním znevýhodněním, které může ovlivňovat jejich vzdělání.

Podpůrná opatření jsou definována školským zákonem, podle rozsahu a obsahu se člení do I. – V. stupně. Podpůrná opatření různých stupňů lze kombinovat.

I. stupeň podpůrných opatření vždy navrhuje a poskytuje škola.

II. -V. stupeň navrhuje a metodicky provází v jeho naplňování školské poradenské zařízení.

Pro pedagoga je přirozené, že vzdělává heterogenní třídu, kde se žáci liší mírou nadání i případnou potřebou úpravy průběhu.

V některých případech a jedná se zejména o děti z chudých a sociálně slabých rodin je potřeba přijmout podpůrná opatření, která mohou uplatnit ve výuce pedagogové s cílem podpořit vzdělávání žáka zejména změnou pedagogických postupů. Jedná se především o úpravy metod výuky, didaktické postupy a úpravy v kritériích hodnocení žáka, případně o změny ve strategiích učení. Pokud je charakter obtíží žáka takový, že postačují pedagogické postupy, pak škola volí 1. stupeň podpůrného opatření. Může postačovat zvýšená individualizace v postupech se žákem, a nebo je třeba, aby se na úpravách vzdělávání žáka domluvilo více pedagogů, pak je vhodné vytvářet Plán pedagogické podpory. Plán stručně popisuje, kde má žák problémy, co se v postupech práce změní a jak se to promítne do metod práce, organizace vzdělávání žáka i jeho hodnocení. Popis má být stručný, je záznamem pro pedagoga jak s žákem pracuje a s jakým úspěchem. Pokud zvolené úpravy v práci s žákem nepovedou ani po 3 měsících k očekávané změně, obtíže žáka budou pokračovat nebo se budou ještě zhoršovat, pak vysílá škola zákonného zástupce žáka nebo zletilého žáka do školského poradenského zařízení (pedagogicko-psychologické poradny nebo speciálně-pedagogické centrum).

Školské poradenské zařízení žáka objedná k posouzení jeho vzdělávacích potřeb, objednáací lhůta by měla respektovat i důvody pro které žák do školského poradenského zařízení přichází.

Na základě vyhodnocení všech podkladů se kterými žák do PPP nebo SPC přichází (Plán pedagogické podpory, vyšetření lékařů a klinických odborníků, vyšetření z jiných školských poradenských zařízení atd.), dojde k vyšetření žáka za účelem posouzení jeho speciálních vzdělávacích potřeb.

Po vyšetření a vyhodnocení všech souvislostí školské poradenské zařízení vydává škole Doporučení ke vzdělávání žáka se speciálními vzdělávacími potřebami, které obsahuje závěry z vyšetření žáka a doporučovaná podpůrná opatření.

K těm patří podpůrná opatření, která se vztahují k:

- úpravě metod a forem vzdělávání žáka
- k podpoře školním poradenským pracovištěm
- úpravě obsahu vzdělávání a případně k úpravě výstupů ze vzdělávání u žáků, kde je tato úprava možná a nezbytná
- organizaci vzdělávání organizace výuky, volnočasových aktivit, prostorového uspořádání, práce s délkou vyučovací hodiny, délka přestávky, počet žáků ve třídě nebo skupině.⁵⁵

⁵⁵ MŠMT. *Podpůrná opatření* [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/podpurna-opatreni>

3.2. Personální podpora

Personální podpora pro práci pedagogů a dalších pedagogických pracovníků je nezbytně nutná při potřebě individuálního přístupu k dítěti.

Podpora pedagogické práce a současně posílení vzdělávání žáků zahrnuje intervence, které směřují často k reedukaci prostřednictvím předmětu speciálně pedagogické péče nebo intervence pedagogické, které zahrnují posílení výuky v předmětech, kde je třeba podpořit výuku žáka nebo přípravu na ní, včetně domácí přípravy.⁵⁶

3.3. Obědy pro děti

MŠMT realizuje projekt obědy pro děti. Tato pomoc je určena pro děti, které jsou finančně nezabezpečeny. Také je pomoc cílena těm, jejichž rodiče k řešení své životní a finanční situace přistupují aktivně a pomoci si váží.

Projekt Obědy do škol nabízí pomoc formou bezplatného stravování ve školních jídelnách a mateřských školách dětem ve věku 3 až 15 let, jejichž zákonní zástupci se nacházejí v hmotné nouzi.

Školy v tomto projektu nejsou samostatnými žadateli o dotaci, ale jsou partnery žadatele – tedy kraje, což jim značně zlehčuje administrativu. Nemusí zjišťovat, které děti mají na obědy v rámci projektu nárok. Vytvoření seznamu dětí, které splňují podmínky zapojení do projektu má na starosti Úřad práce ČR, který zároveň osloví jejich zákonné zástupce a o možnosti zapojit se do projektu je informuje.

Není relevantní, zda škola má vlastní stravovací zařízení nebo stravování zajišťuje externě. Obojí je možné, zapojit do projektu se mohou i samotná zařízení školního stravování.

Projekt kryje náklady na stravné v plné výši tak, jak by je platili rodiče dětí. V základních školách je to 1 oběd/dítě/den a v mateřských školách je to celodenní stravné, tedy 1 oběd a 2 svačiny/dítě/den.

⁵⁶ MŠMT. *Podpurná opatření* [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/podpurna-opatreni>

Základní kritéria pro výběr a vytipování potřebných dětí, které by mohly být zařazeny do projektu jsou:

- rodiče se o děti starají, ovšem jejich finanční situace jim nedovoluje, aby zakoupili pro své děti obědy ve školních jídelnách, ač by jinak rádi;

- u těchto dětí jsou viditelné i jiné problémy - děti mnohdy do školy nosí velmi skromnou, či jednotvárnou svačinu, nemohou se svými spolužáky účastnit placených třídních či školních aktivit, jako jsou výlety, výstavy, divadlo, atd.; situace je dlouhodobější.

- rodiče dětí se školou spolupracují.⁵⁷

3.4. **Vzdělávání v Královéhradeckém kraji**

Odbor školství Krajského úřadu KHK se ve školním roce 2017/2018 zaměřil podobně jako v uplynulém období na následující priority:

- zvyšování kvality a efektivity vzdělávání
- podpora odborného vzdělávání, a to zejména ve vybraných oborech vzdělání s výučním listem a oboru vzdělání 53-41-N/1. Diplomovaná všeobecná sestra
- pokračování optimalizačních změn v síti škol a školských zařízení a v oborové struktuře středních škol
- podpora práce center odborného vzdělávání
- podpora spolupráce středních škol a firem prostřednictvím regionálních sektorových dohod
- zajišťování rovných příležitostí ve vzdělávání zaměřeném zejména na děti, žáky a studenty se speciálními vzdělávacími potřebami (dále také jen „SVP“) a na cizince
- podpora zájmového vzdělávání, tělovýchovy a sportu jako prevence rizikového chování žáků
- zvyšování profesionality a společenského postavení pedagogických pracovníků,

⁵⁷ Královéhradecký kraj. *Obědy do škol* [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/rozvoj-kraje/evropska-unie-ehp/obedy/obedy-do-skol-ve-skolnim-roce-2018-19-109591/>

- podpora dalšího vzdělávání širší veřejnosti i pedagogů organizovaného ve školách a školských zařízeních v KHK a ve Školském zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků KHK (dále také jen „ŠZ DVPP“)
- podpora učitelů odborných předmětů⁵⁸

3.5. Rodinná politika v Královéhradeckém kraji

Obce a kraje jsou jedněmi z nejdůležitějších aktérů rodinné politiky, neboť znají potřeby rodin blíže a mají lepší přehled o místních podmínkách. Navíc disponují širokou škálou kompetencí, díky nimž mohou realizovat řadu prorodinných opatření. V oblasti podpory rodiny mají široké možnosti, jako je např. podpora bydlení, infrastruktury, zřizování mateřských škol, pořádání společenských a propagačních akcí rodinného charakteru, poskytování rozmanitých služeb pro rodiny apod. Regionální rodinná politika znamená rozšíření prostoru pro realizaci rodinných opatření a posilování vědomí rodinných hodnot.

Cílem je dostat rodinu do centra pozornosti regionálních a místních samospráv, tj. v praxi uplatňovat prorodinný úhel pohledu na všechny záležitosti, které se dotýkají života rodin. Tím podporovat prorodinné klima s lokálními a regionálními aspekty. Podpořit schopnost rodin jednat autonomně při výkonu přirozených funkcí rodiny (sociálně-ekonomická, socializační, výchovná, regenerační a podpůrná). Vytvořit podmínky k diferencované podpoře rodin v jejich různých vývojových fázích. Komplexní regionální rodinná politika musí zohledňovat specifika rodin, včetně těch rodin, které se s problémy a zátěží nedokáží vypořádat samy, a nabídnout jim taková podpůrná opatření, která umožní vhodně řešit jejich situaci a reagovat na jejich potřeby.⁵⁹

Rodina a její podpora je prioritou Královéhradeckého kraje. Závazek v podobě podpory rodiny a prorodinných aktivit je formulován v Programovém prohlášení Rady Královéhradeckého kraje pro období 2016 – 2020. První koncepční dokument v oblasti

⁵⁸ Královéhradecký kraj. *Výroční zpráva* [online]. Královéhradecký kraj [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/kraj-sky-urad/skolstvi/vyrocní-zpravy/VZ-KHK-1718-final---4-2-2019.pdf>

⁵⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Rodinná politika* [online]. [cit. 2019-05-15]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf

rodinné politiky, Konceptci rodinné politiky Královéhradeckého kraje 2012-2016, schválilo Zastupitelstvo Královéhradeckého kraje usnesením. Hlavním cílem přijaté koncepce bylo v první řadě ukotvit rodinnou politiku jako jednu z plnohodnotných regionálních politik, která by byla cíleně rozvíjena. Navazující koncepční dokument, Koncepce rodinné politiky Královéhradeckého kraje pro období 2017 – 2020, je dokladem toho, že rodinná politika je i nadále pro Královéhradecký kraj prioritou.

Cílem koncepce je zajistit kontinuitu podpory rodiny na regionální úrovni. Koncepce určuje směr, kterým se bude podpora rodiny na úrovni kraje v následujícím období ubírat.

3.5.1. Cíle Královéhradeckého kraje pro fungování rodiny

- ulehčit rodinným rozpočtům, podpořit dostupnost služeb, zboží a podpořit společné trávení volného času
- zajistit udržitelnost fungování slevového systému rodinné pasy v Královéhradeckém kraji, v letech 2017 – 2020 zajistit fungování a rozšiřování slevového systému rodinné pasy v Královéhradeckém kraji
- vytvářet příležitosti k finančně dostupným možnostem společného trávení volného času rodin, ke splnění jsou v plánu doprovodné aktivity projektů rodinné a senior pasy, podpora příležitostí k společnému trávení volného času rodin formou např. dotovaného vstupného v rámci speciálních prarodinných akcí, doprovodných prarodinných a vícegeneračních programů, bonusových slevových akcí apod.
- zajistit pomoc rodinám s nízkými příjmy, zapojit Královéhradecký kraj do projektu Obědy do škol, který nabízí formou bezplatného stravování ve školních jídelnách a mateřských školách dětem ve věku 3 až 15 let pomoc rodinám s nízkými příjmy.
- podporovat zdravé fungování rodiny a finančně podporovat nabídku prarodinných aktivit v Královéhradeckém kraji a služeb pro rodinu.

3.5.2. Cíle Královéhradeckého kraje pro ohrožené děti a děti žijící mimo vlastní rodinu

- podporovat zdravé fungování rodiny vč. služeb zajišťujících preventivní práci s rodinou v případech ohrožení vývoje dětí s cílem předcházet, zmírnit nebo eliminovat míru rizik v ohrožení dětí a poskytnout rodičům i dětem přiměřenou pomoc nebo intervenci k zajištění bezpečí dětí a k zachování celé rodiny.

- opatření k naplnění cíle: Opatření na podporu služeb zajišťujících preventivní práci s rodinou zohledňovat v rámci Strategie Královéhradeckého kraje v oblasti sociálních služeb 2018 – 2026 a Střednědobého plánu sociálních služeb Královéhradeckého kraje 2018 – 2020 a v rámci dotačních programů na podporu sociálních služeb a dotačního programu pro podporu činností, které navazují, kooperují nebo rozšiřují sociální služby, a pro podporu prorodinných aktivit v Královéhradeckém kraji.⁶⁰

V sociální oblasti se stát zaměřuje zejména na podporu osob či skupin v nepříznivé životní situaci, ohrožených sociálním vyloučením, jako jsou např. tělesně či zdravotně postižení lidé, neúplné rodiny, či osoby a skupiny ze slabších sociálních vrstev. Jen v pozadí zatím zůstává podpora zdravé a fungující rodiny, ačkoli rodina je, byť rozšířena o řadu nových forem partnerství a soužití, stále považována za základ společnosti.

Podpora rodin je součástí investic do lidského kapitálu, který je vytvářen i v rodině, a proto je rodina pro soudržnost a další rozvoj společnosti nezbytná. Pro bezproblémové fungování rodinného života jsou klíčové tři základní předpoklady: znalosti/kompetence, čas a peníze. Přesto nejsou u mnohých rodin tyto předpoklady v potřebné míře splněny.

České rodiny se v dnešním světě setkávají s řadou komplikací při zabezpečování svých potřeb a sladování pracovních a rodinných rolí (např. sociální a finanční znevýhodnění při domácí péči o dítě, nesoulad mezi nutností ekonomického zajištění rodiny a poskytnutím adekvátní péče dětem). Problematické jsou rovněž vlivy soudobých proměn v kulturní a hodnotové sféře. Manželská rodina jako tradiční forma života stojí v protikladu k mnoha nově vzniklým alternativám založeným na daleko volnějším, bezdětném vztahu. Nároky kladené na rodiče v souvislosti s výchovou dětí neustále rostou. Soukromé investice rodičů do rodiny a jejich celospolečenský přínos nejsou doposud odpovídajícím způsobem oceněny.

Rodinná politika ve své podstatě představuje souhrn aktivit a opatření za účelem podpory rodiny. Jelikož se jedná o politiku průřezovou, zasahuje do nejrůznějších veřejných oblastí života společnosti, jako je např. bydlení, školství, zdravotnictví, trh práce, infrastruktura. Na druhou stranu se však týká oblastí vysoce soukromé, a musí tedy respektovat autonomii a schopnost rodin samostatně se rozhodovat.

⁶⁰ Královéhradecký kraj. *Koncepce rodinné politiky* [online]. [cit. 2019-06-04]. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/rovne-prilezitosti/Koncepce-rodinne-politiky-KHK_2017_2020.pdf

4. Metodologie výzkumného šetření

Ve své diplomové práci se zabývám problematikou chudoby rodin s nezletilými dětmi a podporou jejich vzdělávání v Královéhradeckém kraji.

Cílem kvalitativního výzkumu je popsat, jak probíhá vzdělávání dětí v chudých rodinách formou kvalitativních případových studií vybraných rodin. Budou zpracovány rozhovory s rodiči, dětmi a učiteli ve škole. Sociálním znevýhodněním jsou myšleny překážky v učení, které žákům znemožňují rozvíjet jejich vzdělávací schopnosti.

Pro výzkum je zvolena forma kvalitativního výzkumu, jelikož se budu snažit zjistit podrobné informace jednotlivých respondentů z jejich individuálního pohledu o zkoumaném fenoménu. Toto bylo voleno také díky své variabilitě a měnitelnosti v průběhu rozhovorů v jejich přirozeném prostředí, aby byla lépe uchopena jejich životní situace ve své celistvosti.

Designem výzkumu je použita mnohopřípadová studie, jelikož se jedná o sběr velkého množství dat, ve kterých se budu snažit o intenzivní studium, a porozumění jednotlivých rodin, které jsou ohrožené chudobou. Tuto strategii jsem si vybrala, jelikož zdůrazňuje komplexnost celého případu, souvislost funkčních a životních oblastí života účastníka případu a jeho rodinného pozadí. Studie pro mne bude představovat výchozí místo pro hledání, popis a vysvětlování vlivu různých faktorů a souvislostí v kontextu daného případu. Bude se jednat o studii celé rodiny, kdy se zaměříme na různé oblasti jejího života a pomocí toho sestavím celkový obraz daného případu v co nejširších souvislostech.⁶¹

Sběr informací bude probíhat technikou rozhovoru a pozorováním. Zvolila jsem tuto techniku, jelikož se opírá o ústní vyjádření respondenta, jedná se o zprostředkovaný a vysoce interaktivní proces získávání dat.⁶² Pro variantu rozhovoru jsem volila polostrukturovaný rozhovor, ten má výhody v tom, že jde o bezprostřední kontakt výzkumníka se zkoumanými osobami, to nám umožňuje doplňující a upřesňující dotazy. Přímý kontakt také umožňuje sledovat reakce respondenta (inotace, hlasitost, akcentace), to vše může pomoci výzkumníkovi lépe pochopit smysl vyslovených slov a také osobnost samotného respondenta.⁶³ Tím, že má tato technika charakter motivačního a kontaktujícího rozhovoru,

⁶¹ MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4. str. 94 - 95

⁶² FERJENČÍK, Ján. Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-367-6. str. 171

⁶³ PELIKÁN, Jiří. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 978-80-7184-569-0. str. 124

formou nezávazné komunikace, jejích cílem bude mimo jiné získat důvěru toho, s nímž chceme vést dále rozhovor. Vytvoření atmosféry otevřenosti bude důležité pro validitu výpovědí respondenta. Úskalím této techniky je, že nepodaří-li se badatelovi vytvořit vstřícné ovzduší, vzniká nebezpečí, že se respondent stáhne a nebude ochotně spolupracovat. Navázání kontaktu by nemělo být vtíravé, ale nenásilné a přirozené, aby už samotný počátek respondenta neodradil.⁶⁴

Tato technika je úspěšná, díky správně kladeným otázkám, schopností být dobrým posluchačem a adekvátně v danou chvíli reagovat. V tomto ohledu budu spoléhat na empatii, intuici a předem připravená témata. Tuto metodiku jsem zvolila, jelikož každá rodina je individuální a na věci okolo má jiný pohled a názor. Z rodin budou zpracovány poznatky z rozhovorů v jejich přirozeném prostředí (bytě, domě) v dlouhodobém časovém horizontu bude zaznamenáno to, co se děje v daném kontextu standardní životní situace. Při vyhodnocování a závěru budou sledovány rozdíly mezi výzkumnými vzorky. Výzkumnými vzorky bude rodič, dítě a učitel.

Další metodou při sběru dat vedle rozhovoru je souběžné pozorování, kdy bude zapisováno, jak vypadá materiální a vztahové prostředí při návštěvách rodin.

Závěrem budou výsledky kódování a výsledky pozorování. Budou nasbírána data, které případ popíší v jeho celistvosti včetně všech kontextů. Popis a interpretace závěru bude komplexní, s ohledem na rodinné poměry a vztahy mezi všemi zúčastněnými.

Při pozorování a rozhovorech se budu zabývat těmito okruhy:

- Struktura rodiny – její rodinná historie (počet členů, věk jednotlivých členů, vzdělávání, zaměstnání, širší rodina)
- Vývoj rodiny a její sounáležitost
- Zabezpečení rodiny – bydlení, stravovací návyky, finanční situace, trávení volného času
- Prospěch dětí – školní potřeby (pomůcky), kroužky
- Absence ve škole, na školních akcích
- Vztah a komunikace se školou

⁶⁴ PELIKÁN, Jiří. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 978-80-7184-569-0. str. 118

- Klima ve školní třídě jako sociální skupiny z pohledu žáka
- Spolupráce: rodiče - škola – OSPOD – nezisková organizace
- Povědomí pedagogů o organizacích působících v Královéhradeckém kraji a ochota s nimi spolupracovat
- Propojení neziskového a státního sektoru

4.1. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky jsou zaměřeny na souvislosti mezi vzděláním a chudobou. Ve výzkumu jsem si stanovila hlavní výzkumnou otázku:

Jak probíhá vzdělávání dětí v chudých rodinách?

Výzkumné podotázky:

Jak se rodiče s dětmi připravují do školy?

Jak probíhá spolupráce rodin se školou?

Jak probíhá vzdělávání dětí z pohledu učitelů?

Jaká je finanční situace rodiny?

Jak zajišťují školní pomůcky?

4.2. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor je složen ze tří matek ve věku 31let, 44let a 50let, které se ocitly v nepříznivé životní situaci. Dvě z respondentek jsou matky samoživitelky a jedna žije s partnerem. Dále jsou výzkumným vzorkem jejich 4 děti ve věku 10let, 10let, 10let a 14let. Dalšími respondenty jsou jejich třídní učitelé.

Všechny rodiny uvedené v práci jsou vedené na oddělení orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen SPOD) a spolupracují s neziskovou organizací jako návaznou službou SPODu, proto je zkoumání zaměřeno na spolupráci a vztahy mezi rodiči, školou, SVP, neziskových organizací a pracovníky SPOD. Všichni rodiče souhlasili s uskutečněním rozhovoru a byli seznámeni s výzkumem pro diplomovou práci.

4.3. Případová studie p. Jolana

Dcera- Lenka, syn- Josef

Matka - paní Jolana

Učitelka- paní Jana

Problém, který se této rodiny týká je nezačlenění dívky Lenky do kolektivu, její uzavřenost a nekomunikovatelnost se spolužáky a školním okolím, problémy s učivem a z toho vyplývající špatný prospěch této dívky.

Je zde popsána spolupráce rodiny se školou a ostatními organizacemi, které působí v Královéhradeckém kraji. Zejména se jedná o neziskovou organizaci a OSPOD, které se snaží výraznou měrou přispět k vyřešení problémů týkajících se dětí.

Paní Jolana (31 let) má 2 děti, Lenka 4.třída (10 let) a Josef (2 roky). Lenka má diagnostikovanou ADHD a je dle psychiatrického vyšetření emočně nevyzrálá.⁶⁵ Paní Jolana s tatínkem (p. Jan) Lenky nežije, ten bydlí v Brně, ale s dcerou se pravidelně vídá a když je

⁶⁵ ADHD je anglickou zkratkou neurovývojové poruchy s názvem Attention Deficit Hyperactivity Disorder. Přeloženo do češtiny jde o hyperaktivitu s poruchou pozornosti. V českém odborném tisku se setkáme s názvem hyperkinetická porucha. Dostupné z: <https://www.adehade.cz/o-adhd/> [online]. [cit. 2019-05-16].

potřeba řešit věci ohledně Lenky (případová konference ve škole, schůzky ve středisku výchovné péče, dále již SVP), tak vždy spolupracuje s paní Jolanou i s příslušnými institucemi. Pan Jan sice pracuje na směnu, ale pokud mu to čas dovolí bere Lenku na víkend k sobě do sto kilometrů vzdáleného města, případně spolu jedou na výlet v okolí bydliště.

Syna Josefa má paní Jolana se současným partnerem panem Jiřím, který byl v minulosti ve výkonu trestu. Pan Jiří je nyní nezaměstnaný, rodina má výživné od otce Lenky, přídavky na děti, rodičovský příspěvek a doplatek na bydlení. Bydlí v bytě 2+1 s dalšími domácími mazlíčky. Mají králíka, o kterého se stará Lenka, dále tři psy a dvě kočky. Paní Jolana říká, že jich mají nyní už málo. *„Dřív jsem měla 6 psů a 5 koček, ale musela jsem je dát pryč, jelikož jsme se sem už přestávali vejít“.*

Paní Jolana spolupracuje s OSPODem (orgán sociálně-právní ochrany dětí), kam byla zaevidována ohledně dcery Lenky, která měla problémy v chování s ostatními spolužáky ve škole. Dále rodina spolupracuje s neziskovou organizací, která je návaznou službou OSPODu a ta jí pomáhala zajišťovat formuláře a návštěvy úřadů, také působí jako kontrola stavu v rodině, jelikož zde byl problém s dcerou Lenkou a bytovými podmínkami. Tato sestava se často účastnila případových konferencí ve škole i v SVP. Všechny tyto instituce i lidé jsou v pravidelném kontaktu mezi sebou a snaží se co nejzodpovědněji vyřešit problém, který se týká Lenky a celé její rodiny.

Dcera Lenka je díky ADHD často vzdorovitá a lítostivá, její chování je těžko předvídatelné, proto vyžaduje neustálou pozornost a kontrolu. Lenka má narušené sociální interakce, tudíž problémy v dětském kolektivu. Nedokáže se přizpůsobit situaci a reaguje neadekvátně. V minulosti byla řešena nepřiměřená fyzická, nebo slovní agresivita vůči spolužákům. Z tohoto důvodu na doporučení psychiatra, nastoupila ambulantně do SVP (středisko výchovné péče), tam ji každé ráno babička nebo p. Jolana s mladším bratrem Lenky dovezly a odpoledne pro ni jely. Toto bylo časově velmi náročné, jelikož cesta do SVP trvala přes hodinu, z toho důvodů byly zajištěny 2x týdně ráno doprovody Lenky od pracovníků neziskové organizace. V SVP bylo s Lenkou pracováno mimo jiné i pomocí deníčku, do kterého vychovatelky a učitelky zapisovaly poznatky, které na Lence pozorovaly (její chování, jaké situace nastávaly s ostatními dětmi, jak byly řešeny, jak pracovala na učivu a školních úkolech). To samé poté do deníčku psala maminka, jak se Lenka chovala doma a jak plnila zadané úkoly. Lenka měla zpočátku v SVP s ostatními dětmi problémy, kdy na ně občas fyzicky zaútočila například kopáním. Lenka byla na popud psychiatra do SVP umístěna

z ambulantní formy na pobytovou. Toto chování se v průběhu účasti v SVP zlepšilo a Lenka mohla svůj pobyt ukončit.

Během pobytu v SVP se rodina s Lenkou a pracovníky OSPOD domluvili na přestupu do jiné školy, kde měla od počátku paní učitelku Janu, která Lence pomáhala se sociálním prostředím ve škole a zároveň ji individuálně hodnotila. Lence byl ve škole zajištěn asistent pedagoga, který jí měl pomáhat s učivem.

Lenka tedy od nového školního roku 2018/2019 nastoupila do nové školy. Ovšem Lence se ve škole příliš nelíbí. „*Ve škole se mi moc nelíbí, moc dětí se tam se mnou nechce bavit*“. Přestup na novou školu je pro každého emočně velmi vyčerpávající, obzvláště pro dítě, které má problémy s navozováním sociálních interakcí.

Důležitou součástí vzdělávání je také pravidelná docházka, ale Lenka měla ke konci pololetí 90 omluvených hodin, pravidelně nedochází do školy, což může být ovlivněno tím, že měla vši, proto také nemá doplněné úkoly a velké mezery v učivu, které musí rodiče s Lenkou dohnat. P. Jolana (matka) se k tomuto vyjadřuje „*Když měla Lenka vši, tak nám ji učitelka poslala ze školy domů, tak jsem nakoupila přípravky, a že nejsou zrovna levný, snažila jsem se vši zbavit, musela jsem vyprat všechno povlečení a pravidelně jí vlasy vyčesávat, už to bylo dobrý, tak šla Lenka do školy, ale za týden ji učitelka zase poslala domů, že je má znova*“. Častou nepřítomností ve škole, pak Lenka nemá navozené vztahy s ostatními spolužáky. Lenka je dle paní učitelky Jany zamlklá a odtažitá „*Lenka je ve škole často zamlklá a neodpovídá, ostatní děvčata by si s ní rády mnohokrát povídala, ale ona je od sebe odhání tím, že jim jednoduše neodpoví, často chybí a nepamatuje si jejich jména*“. Toto může být důsledkem toho, že s nimi nemá zažité sociální interakce na to, aby si zapamatovala jejich jména.

Lenky názor na novou školu není příliš kladný k čemuž se vyjadřuje paní Jolana (matka) „*Lenka mi říkala, že má ve třídě kamarádku, se kterou se o přestávce nebaví, aby se jim ostatní děti nesmály, takže se s ní baví až venku. Víím, že je Lenka povahově do sebe uzavřená, ale je to tím protože má špatné zkušenosti z minulé školy, proto reaguje nepřiměřeně*“. Zážitky které dítě zažije v minulosti si přenáší i do budoucích vztahů a úkolem rodičů a pedagogických pracovníků je vysvětlit dětem, že ne všechny vzorce se opakují.

Rodiče i paní učitelka se shodují, že ze školních předmětů je Lenka velmi dobrá v matematice, která jí opravdu jde a hlavně baví. Dalším předmětem je výtvarná výchova,

jelikož moc ráda a krásně maluje. Z ostatních předmětů má trojky a čtyřky. Matka říká „*Ve škole jí jde nejvíc matematika, ta jí hrozně moc baví. U ostatních předmětů je to slabší, ale my to umíme i na jedničky, dostaly jsme od paní učitelky přesný otázky, vypracovaly jsme si na ně odpovědi, pak se to Lenka našprtala během pár dní a dostala jedničku. Ale takhle když nám řekne, ať se naučíme nějakou látku, tak nám to nejde, potřebujeme to vědět konkrétně.*“

Zde si myslím, že je důležitá důslednost a trpělivost matky se s Lenkou učit a procvičovat pravidelně každý den. Důsledkem neuspokojícího prospěchu je také vysoká absence, kdy je Lenka často nemocná a je potřeba, aby se rodina snažila pomoci Lence s doučením učiva a pokud se tak nestane, může se Lenka v látce propadat hlouběji v neznalosti.

Paní Jana (učitelka) komentuje prospěch Lenky „*Lenka je aktivní v matematice, a když se jí v matice něco povedlo, tak měla velký úspěch a děti jí tleskaly, že je dobrá. Lenka je také nadaná na výtvarnou výchovu. V jiných předmětech tak úspěšná není, protože jí to nejde, tak je pasivní. Lenka má celkově obecně mezery v ostatních předmětech. Protože nemá obecné vědomosti a nemá znalosti z minulých let, takže nekomunikuje, protože nemá co říct, to může být jeden z důvodů problémů s dětmi při komunikaci ve třídě*“. Paní Jana (učitelka) si také myslí, že její příprava do školy a naučení látky na test není dostatečné. Zkušenost s pedagožkou z neziskové organizace ukazuje, že se s její pomocí Lenka zvládla naučit poměrně těžkou básničku za 40 minut a další den z ní Lenka dostala jedničku.

Ovšem i Lenka s úsměvem potvrzuje její oblíbené i méně oblíbené předměty, a také hovoří o keramice, kam chodí každé úterý „*Nejvíc mě baví matika, to chodím často i k tabuli, v jiných předmětech vůbec, ale o matice jsem i ráda u tabule, protože vím, že to spočítám, často se sama přihlásím. Výtvarka je taky moc super, ale lepší je keramika. Nejhorší je čeština, ta mi vůbec nejde, a ani mě nebaví*“. Toto je pro dítě správný přístup, protože je chváleno v předmětech, které jsou jeho prioritou a má tak prostor pro otevření se před kolektivem, kde může ukázat své přednosti.

Rodiče mají výhrady k paní učitelce a nelíbí se jim to, že i když je Lenka zamlklá a stydí se, tak ji vyvolává. Paní učitelka Jana říká „*Pokud nebude Lenka pracovat a chodit do školy, nebude mít známky. Dávám jí úlevy, může u sebe mít různé tabulky. Také ji vyvolávám méně, abych nebyla stresovaná, ale nejde, abych Lenku za celý týden nevyvolala ani jednou, je potřeba aby se rozmluvila, navíc by to nebylo spravedlivé vůči ostatním dětem. Největším problémem Lenky je čtení. Čte na úrovni žáka 2. třídy, rozumím, že jí je nepříjemné číst před*

celou třídou, ale toto jsme řešili s maminkou několikrát, je potřeba aby Lenka trénovala doma čtení nahlas a každý den. Se čtením souvisí i učení na předměty jako je dějepis a zeměpis, Lenka si to sice přečte, ale velmi pomalu a to už ji odradí vůbec začít. Před 14. dny žáci psali z dějepisu, Lenka o písemce věděla, přesně jsem všem dětem řekla, co tam bude, ale Lenka dostala pětku, nenapsala do písemky vůbec nic. Dala jsem jí šanci, aby si to opravila, pomocí pedagožky z doučování, které jsem to také napsala a dostala ze zkoušení před celou třídou jedničku“. Na této situaci je vidět, že Lenka má kapacitu na to, aby se učivo do školy naučila. U mnoha rodičů může nastat problém v situaci, kdy mají věnovat svůj čas přípravě do školy a memorování s dítětem, jelikož to pro ně není samozřejmé a v tu chvíli důležité. V tomto ohledu je potřeba dbát na to, aby se právě i rodič naučil s dětmi učit a bral to jako sobě přirozený každodenní proces. Co se týče paní učitelky ta použila podpurná opatření směrem k Lence, změnou pedagogického postupu, úpravou metody výuky a úpravou kritérií pro hodnocení.

Problém, který Lence výuku neusnadňuje jsou pomůcky. Paní Jolana (matka) se potýká s nedostatkem financí, tudíž pokud Lenka něco potřebuje nemůže jí to ihned koupit. *„Teď mají všechny děti mazací pero, jedno stojí 60 Kč a furt ho ztrácí, pokaždý když ho ztratí, tak jí nemůžu jít hned koupit další, protože bych pak nedělala nic jinýho, než kupovala tyhle pera“*. V tomto ohledu může být také nápomocná nezisková organizace, která s pomůckami vypomůže. K tomu se vyjadřuje také p. Jana (učitelka) *„Lence často chybí pomůcky, jako třeba kružítko, pravítko, nebo barevné papíry, pak s námi nemůže držet krok a pracovat. Toto téma jsme také řešili na případové konferenci, kdy se sociální pracovnice z neziskové organizace nabídla a věci, které jsem jí zaslala e-mailem Lence dokoupila. Vždy po dvou tak, aby měla jedny pomůcky doma, jedny ve škole a nestalo se, aby Lenka cestou něco ztratila“*. Po cca čtvrt roce od nákupu se objevil znovu problém, že Lenka část pomůcek ve škole nemá.

Samotná Lenka nemá problém s úkoly, ale problémem jsou pomůcky, které opětovně mizí. *„Úkoly si dělám pravidelně pomáhá mi táta nebo máma někdy. Ale pomůcky nevím, kde jsou. Dávám si je vždycky do skříňky, ale tam nejsou. Já nevím, kde jsou“*.

Domácí úkoly jsou důležitou součástí domácí přípravy do školy, k tomu slouží úkolníček, který by měl spolu s žákovskou knížkou rodič každý den kontrolovat. K tomu se vyjadřuje paní Jana (učitelka) *„Lenka úkoly často zapomínala, ale po jednání s matkou v lednu se situace v přípravě zlepšila. Občas úkol zapomene, ale je to mnohem lepší, než to bylo“*.

K domácím úkolům se vyjadřuje i p. Jolana (maminka). „S Lenkou děláme domácí úkoly společně. Každý den odpoledne, čas nemáme přesně určený, často ji k tomu musím přemlouvat, to už se pak i naštvu a musím zvýšit hlas. Lenka je sice ve čtvrté třídě, ale já si taky nějaký věci ze školy už nepamatuju, hodně jim taky pomáhá Jiří, ale nejhorší je, když je nějaký úkol těžký, to napíšu pod něj paní učitelce, že jsme ho nezvládly udělat a bude hotový, až přijde paní na doučování, kterou máme zařízenou z neziskové organizace. Doučování probíhá každý týden na hodinu. Je to fajn a jsme za to moc rádi. Někdy, když si nevíme rady, tak se taky stane, že Lenka zavolá babičce od svého otce a ta jí poradí, protože tý tyhle věci dost jdou“. V tomto ohledu je potřebná důslednost a vymezení přesného času, kdy bude mít dítě prostor na učení, aby se to pro něj stalo samozřejmostí v harmonogramu dne. Po určité době dítě začne tento fakt vnímat jakou součást každého dne.

Lenčiny velkým problémem z minulé školy byla agresivita k ostatním spolužákům. To bylo také důvodem, proč nastoupila do SVP a přestoupila na jinou školu. Komunikace s dětmi je ve školní třídě zásadní, to komentuje také p. Jana z pohledu třídní učitelky „Musím říci, že Lenka nastupovala s tím, že je agresivní, ale já žádnou agresivitu vůči spolužákům nezaznamenala. Občas vznikne nějaké slovní nedorozumění, ale pouze ve dvou případech to Lenka řešila nevhodně a to jednou výhrůzkou a jednou sprostým slovem.“ Ovšem ostatní žáci se k Lence nechovají špatně nebo nehezky, Lenka s dětmi někdy nekomunikuje a spolužáci tomu viditelně nerozumí. „Děti to vydrží, ale budou reagovat skrytě na to co jim vadí – tedy nedají svoje pocity najevo, ale nepřímou začnou postupně vydělovat Lenku z kolektivu“.

Komunikace s dětmi je pro Lenku velmi složitá a je nutné komunikaci Lenky s ostatními dětmi zásadně vyřešit. Všichni aktéři se shodli, že Lenka dokáže být vztahovačná. Říká to i paní Jana (učitelka) „Lenka je velice vztahovačná – při mém předmětu si jeden chlapec nasedl vedle Lenky sám, protože je samotář. Lenka to komentovala, že si k ní nechce sednout. Lence to bylo vysvětleno, ale velice těžce přijímá jiné vysvětlení, než jak si to myslí ona sama, také se mi stala situace, kdy děti běžely okolo Lenky a jeden chlapec do Lenky nechtěně drknul. Chlapec se ji omluvil, ale to Lenka nepřijala“. V tomto chování je potřeba Lence vše vysvětlit a zaujmout individuální a citlivý postoj. Všechny tyto situace a náznaky mohou být pro Lenku nové a ona nemusí vědět, jak s nimi naložit. Proto je také potřeba ji v každé situaci učit, jaké chování je správné a jaké ne.

Ovšem Lenka se k tomu vyjadřuje, že jsou na ni děti zlé a nechtějí se s ní bavit. „Ty děti si mě buď vůbec nevšímají, nebo za mnou ani nejdou, když jsme se měli rozdělit do

skupin, tak se mnou nikdo nechtěl být. Ale nakonec byli, protože museli“. V takových situacích může dítě ztratit motivaci pro další komunikaci a cítit se nepřijaté.

Také vztahy mezi učitelem a žákem jsou velmi důležité, jelikož jsou základním činitelem vyučovacího procesu. Lenka bohužel nemá k paní učitelce vytvořený kladný vztah, spíše naopak, vidí jí jako někoho, kdo je proti ní. *„Mně učitelka nic neodpustí, mně učitelka prostě pětku nepromine, všem to promine, ale mně ne, mně bude dávat pětky, je na mě prostě přísná. Nesnáším tu učitelku. Pořád mi dává hnusný známky. Zapisovala mi do žákovský, co budu mít na vysvědčení, podala mi to a ještě šklubla hnusně rukou. Je na mě zlá“.* Zde myslím, že je potřeba ze strany rodičů a okolí Lenku ubezpečit a citlivě vysvětlit, že p. učitelka jedná se všemi spravedlivě a chce, aby měla Lenka dobré známky a v tomto pocitu, že jsou všichni zlí ji neutvrzovat, protože tím by se mohl prohlubovat špatný vztah mezi Lenkou a učitelkou.

P. Jana (učitelka) popisuje situaci Lenky s p. asistentkou *„Lenka pracuje, ale pokud jí to nejde a paní asistentka ji motivuje k práci, tak se vzteká nebo „praští“ hlavou do lavice nebo něco v sešitě začmárá. Většinou se Lenka potom uklidní a postupně začne pracovat.“* Na toto téma hovoří také p. Jolana *„Lenka se někdy vypne, má obranný mechanismus. Dělá to i doma, když na ni něco chci, tak se uzavře. Problém s důvěrou k paní učitelce-asistentce vznikl podle mě v situaci, kdy se řešili ve škole vši. Lenka mi říkala, že se bojí poškrábat. Lenka tak nespolupracuje s paní asistentkou – protože ji nevěří“.* Tato uzavřenost a porucha pozornosti, kdy se Lenka vypíná nebo vzteká pramení z diagnostikované ADHD.

Velmi ožehavým tématem, na které byla také uspořádaná případová konference ve škole s třídní učitelkou, ředitelkou, se zástupci OSPOD, neziskové organizace, otce Lenky a matky bylo vyřešení zápachu oblečení Lenky. Tento citlivý moment mohl z pohledu OSPOD zapříčinit situace, které mohou způsobit ohrožení Lenky. Jednou z nich by bylo, že nastane odmítání její osoby v kolektivu třídy ostatními dětmi a tento stav by následně vyvolal nepřiměřené reakce Lenky vůči spolužákům, kteří na takový stav mohou negativně reagovat (nebudou s Lenkou mluvit, začnou se jí posmívat, budou se jí vyhýbat při různých činnostech ve škole apod.) K tomuto se vyjádřila i p. Jana (učitelka) *„S dětmi o tom často mluvím a snažím se jim vše vysvětlit, aby měli s Lenkou trpělivost a byli na ni hodní“.* Přesto po případové konferenci zápach stále přetrvával, dle učitelky má tato situace dopad na třídu a kolektiv, protože nechtějí s Lenkou pracovat společně.

Paní Jolana (matka) se k tomu také vyjadřuje. „*Po tom co tady byl pán z OSPODU jsem všechno vyprala v pračce a umyla skříň. Když přijde Lenka ze školy domů, tak se převlékne a oblečení si dá do skříň, aby jí nenačichlo. Víím, že jsem udělala vše pro vyřešení tohoto problému, už není možný, aby byla dcera takto cítit.*“ P. Jolana (matka) má pocit křivdy, jelikož dle jejích možností udělala vše, co k tomu bylo potřeba. Má pocit, že p. Jana (učitelka) Lenku nedostatečně chápe, toto může také pramenit od dcery Lenky, která se velmi často vyjadřuje, že je na ni paní učitelka zlá.

Po nějaké době od případové konference měli společnou schůzku rodiče s paní učitelkou, které se účastnila i Lenka. To bylo z důvodu, aby si všichni mohli vyříkat a vysvětlit jednotlivé situace, které v minulosti nastaly. Na těchto setkáních je účast Lenky důležitá, proto aby pochopila, že se jí všichni včetně paní učitelky snaží pomoci.

Lenka se postupem času vyjadřuje, že se chování k ní od spolužáků zlepšilo, což si myslím, že je zásadní pokrok, ale přeci jenom je tam spolužačka, která ji dle Lenky pomlouvá. „*Je tam jedna holka jmenuje se Ela a ta mě pomlouvá a směje se mi. Když si zpívám, tak to bere jako urážku na ni a pak mě pomlouvá*“. Po otázce, zda Lenka pomluvy slyšela, nebo proč si to myslí řekla, že se to pozná.

Společná komunikace rodiny, školy a OSPODU je velmi častá a provázaná.

Zaznamenala jsem velký pocit nedůvěry ze strany rodiny ke škole, k tomu přispívá i to, že Lenka nemá dobré známky, což dává za vinu paní učitelce. Myslím si, že je potřeba podporovat Lenku v dobrém vztahu ke škole. Také zde může vzniknout komunikační „šum“, pokud budou mít rodiče nějaké negativní informace od Lenky, tak je nutné, aby zavolali do školy a ověřili si informace navzájem.

Některé věci může dítě jako prostředník mezi školou a rodinou zveličovat, nemusí to být lhaní, ale pouze jeho podání. Z toho důvodu si také myslím, že je velmi důležitá komunikace mezi školou a rodičem. Dále je nutné podporovat její důvěru k asistenci, jelikož je tam právě od toho, aby jí s učivem pomohla.

Pokud se rodiče dozví od Lenky o nějakém jejím problému, že si s někým nerozumí, tak musí okamžitě kontaktovat školu s dotazem, nic neodkládat a vše ihned řešit a zodpovědně se školou spolupracovat, jedině tak můžou Lence pomoci a společnými silami vyřešit její problém se kterým se v současné době potýká.

4.4. Případová studie p. Klára

Dcera – Petra

Matka-paní Klára

Učitelka- paní Erika

Dalším případem s kterým Vás chci seznámit je situace paní Kláry a její dcery Petry, které mají finanční problémy a s tím související i problémy s bydlením.

P. Klára (50 let) žije s dcerou Pétou (10 let), na ubytovně v Hradci Králové. Petra s matkou žije na ubytovně prakticky od narození, to je jedna z příčin, proč jsou evidovány na OSPODu. Paní Klára má také syna (30 let), který má schizofrenii a žije sám.

Ještě v červnu 2018 bydlely na ubytovně, kde byly štěnice, šváby a často hluk. Byly tam také společné sprchy na chodbě pro ženy i muže, což si myslím, že nebylo příliš vhodné pro nezletilou Pétu. Kuchyňku měly jednu na celé patro, kde bylo cca. 24 pokojů. P. Klára si ale bez souhlasu správce dala na pokoj alespoň dvouplotýnkový vaříč, aby mohla dceři něco uvařit. V červnu roku 2018, dostali všichni od majitele ubytovny nařízeno, že se musí do měsíce vystěhovat, protože majitel měl s ubytovnou jiné plány. Tato ubytovna byl klasický „obchod s chudobou“, jelikož za jeden pokoj na ubytovně platily 11 000,-Kč. Nově od července 2018 si s pomocí sociální pracovnice p. Klára zařídila ubytovnu, kde je klid, čisto a mají svůj pokoj s verandou a balkónem. Dalo by se říci, že tato svízelná situace, do které se p. Klára dostala jí byla ve finále k prospěchu, neboť po celou dobu spolupráce s organizací i OSPODem nebyla odhodlaná a motivovaná něco změnit, i když jí to bylo mnohokrát nabízeno.

Po dlouhodobé nezaměstnanosti a hledání práce nebo brigády nyní p. Klára pracuje na dohodu o pracovní činnosti u Dopravního podniku, kde uklízí vlaky. Tento příjem je nedostačující, proto si shání práci na pracovní smlouvu, aby nemusela být závislá na sociálních dávkách, ale má příliš požadavků a jedním z nich je, že nemůže pracovat dřív jak od 8 hodin, jelikož se dcera Pétá nezvládne vzbudit sama.

Problémem všech rodin, které jsou závislé na sociálních dávkách a nemají finanční rezervy je to, když nepříjdu včas sociální dávky na bydlení. Paní Kláře se stalo, že jim na úřadu práce řekli, že mají nedostatek pracovníků a také ostatní nedostávají výplatu dávek

včas. „*Chodí sem paní z neziskovky, která mi pomáhá, když něco potřebuju, zavolala mi na úřad práce a oni jí řekli, že nemají dostatek pracovníků, proto to chodí všem takhle pozdě ne jenom mně. Je to hrůza, nemám pak na nájem*“.

Mnoho rodin v nepříznivé životní situaci využívá pomoci sociálního šatníku a potravinové pomoci. Není tomu jinak ani u paní Kláry.

„*Neměla jsem v zimě na zimní boty pro Péťu, protože co jsem měla ušetřeno, tak jsem dala na nový bydlení, musela jsem najednou zaplatit 8000,-Kč, to bylo na kauci a jeden nájem, ale bylo to štěstí, protože jak se rušila ta ubytovna, tak všichni museli narychlo shánět něco nového, tak když jsem neměla, tak jsem zašla do sociálního šatníků, paní z organizace Péťe taky přinesla dárky k Vánocům, protože tam měli sbírku, tak to bylo fajn. Taky jsem se díky nim dozvěděla o potravinové pomoci, někdy mi přinesou balíček s potravinama, jsou tam většinou trvanlivé věci, jako třeba těstoviny, konzervy a tak různě*“. V tomto ohledu je nutné, aby všechny organizace správně vyhodnotily finanční situaci rodiny a pomoc se dostala opravdu k potřebným. V případě paní Kláry to bylo správně vyhodnoceno a pomoci se jí dostalo.

Na finanční situaci jí nepřispívá ani to, že má dluh u města za komunální odpad, který nehradila, proto také nemůže dosáhnout na sociální bydlení. Chtěla by si na to zajistit splátkový kalendář, ale prozatím tak nečiní, i přesto že jí pomoc se zpracováním splátkového kalendáře byla nabídnuta.

Vzdělání pro p. Kláru není příliš důležité, jelikož jak říká, ona sama také vycházela v 8. třídě a v dalším vzdělávání nepokračovala. I přesto chce, aby měla Petra dobré známky. Petra má z matematiky a českého jazyka trojku. Z anglického jazyka si opravila čtyřku také na trojku. Matka se také snaží Petře s domácími úkoly pomáhat, ale v angličtině jí pomoci nemůže, jelikož ji sama neumí. „*Úkoly z matiky a čestiny zvládnem s Petrou samy, ale na angličtinu sem chodí paní z neziskovky, co Péťu doučuje, já jsem dycky tady s nima a pozoruju, jak se spolu učí, abych mohla Petru třeba já, když tu paní není zkoušet ze slovíček a viděla, jak se s Petrou mám učit. Vždycky Petře zkontroluje žákovskou knížku a jestli je všechno v pořádku. Je to taky takový zpestření*“. Také se vyjadřuje ke školním pomůckám. „*Penál má Lenka vybavený, to jí hlídám, je už dost velká, tak pozná, že jí něco chybí a stačí říct a když mám peníze, tak jí to koupím*“. Na této ukázce je patrné, že finanční situace ovlivňuje školní pomůcky, pokud finanční prostředky nejsou, doplnění pomůcek v dané situaci není možné.

P. Klára se dle její výpovědi snaží takto kontrolovat Petře učivo každý den, Petra k tomu říká: „*Škola mě docela i baví, ve vedlejší třídě mám kamarádku Mášu, s tou se o přestávkách bavím. Mamka si se mnou úkoly přímo nedělá, vždycky mi je ale zkontroluje, když si s tím ví rady a pomůcky si hlídám sama*“. Z tohoto vyvozují, že si Petra většinu úkolů a učení na výuku obstarává sama a matka pouze úkol zkontroluje. Myslím, že cílená podpora ze strany rodičů je nezbytným hlediskem pro správné fungování domácí přípravy do školy.

Petra nemá příliš volnočasových aktivit, tudíž jí zbývá časový prostor na domácí úkoly a přípravu do školy. P. Klára poté, co přijde z brigády má také volné odpoledne, které tráví většinou sledováním televize. Také si myslím, že je zde malá motivace něco změnit. Matka by měla být vzorem a učit dítě, jak správně využít čas, ale u p. Kláry tomu tak není.

Paní učitelka Erika se také vyjadřuje k domácím úkolům a pomůckám. „*Petra neměla obalené sešity a učebnice, ale to se zlepšilo. Někdy se stane, že nepřinese domácí úkol a zhoršila se pozornost. Mluvila jsem s Petrou, ale ta říkala, že je u nich doma všechno v pořádku*“. Dle jejích slov se také zhoršila v matematice a českém jazyce, naopak v angličtině vidí velké zlepšení. Pro dobré fungování učitele, jako sociální opory může být překážkou uzavřenost rodinného prostředí ve vztahu k okolí.

Velkým nedostatkem je komunikace mezi p. Klárou (matkou) a p. Erikou (učitelkou), jelikož ta neprobíhá prakticky žádná. P. Klára (matka) nechodí na třídní schůzky, protože si myslí, že nemá tak špatné známky na to, aby tam musela jít. P. Erika (učitelka) není v tomto ohledu také příliš aktivní, pokud něco potřebuje, tak zašle matce Petry vzkaz právě po Petře. Jediným spojovacím bodem je pedagožka, která chodí do rodiny na doučování, ta je s p. Erikou (učitelkou) v kontaktu a mohou se tak domluvit, jak s Petrou pracovat, co je v dané době potřeba zlepšit, na co se soustředit a zda-li je vidět nějaké zlepšení.

Pedagožka se od Petry dozvěděla o šikaně, kterou ve třídě zažívá, tuto informaci pak dále konzultovala s matkou i učitelkou. P. Erikou (učitelka) tuto záležitost začala okamžitě řešit a s danými žáky si promluvila. Tato situace se následně zlepšila. P. Klára se k tomu vyjadřuje takto: „*Do školy jsem se vůbec netěšila. Stávalo se, že se mi ostatní smáli, že mám brýle, horší mobil, hnusný oblečení a nic neumím. Teď se mi stejně občas posmívají, ale už je to mnohem lepší*“. Myslím, že je velmi nezbytné po zjištění takových informací reagovat ihned, aby se případné negativní jevy neprohlubovaly, což by mohlo mít za následek zhoršení psychického a fyzického stavu dítěte.

I přesto nemá Petra dobré vztahy ve třídě, ostatní děti se jí sice už neposmívají, ale kamarádku ve třídě nemá. Petra neměla kamarády ani na ubytovně, kde bydlely. „*Děti tam pár bylo, ale všechno to byli cikáni a ty já nemám ráda*“. Tento názor sdílí i její matka, proto je patrné, že toto stanovisko má naučené od p. Kláry (matky), ta se vyjadřuje, že tam dělali hluk a nepořádek. Tento negativní postoj nepřispívá na emocionální atmosféře rodinného prostředí.

Petra by ráda chodila do nějakého kroužku, ale většina z nich je zpoplatněna, proto chodí alespoň každý týden cvičit na hřiště, kde jim předvádí instruktorka a ona se tam může „vyblbnout“ s ostatními dětmi. Další nárazovou aktivitou je tábor, který je pořádán každý rok od neziskové organizace a Magistrátu města. P. Klára doplácí vždy 700Kč, což je pro ni mnohem více adekvátní než tábory klasické, kde by pobyt hradila celý. Jedinou aktivitou, které se Petra s matkou účastní je projekt neziskové organizace, který probíhá jednou za půl roku, na tom minulém byly v plaveckém bazénu. Petra by také ráda chodila na odlehčovací skupinu, kde se používá Feuersteinova metoda instrumentálního obohacování. Metoda je založena na přímé interakci, komunikaci a nepřetržité zpětné vazbě mezi terapeutem, dítětem a kolektivem. Paní Klára to razantně odmítla, jelikož dle jejích slov nechce, aby si dcera chodila někam povídat.

Nejenom na této situaci je vidět odmítavý přístup matky v oblasti rozvoje jejího dítěte.

4.5. Případová studie p. Jana

Dcera Dana

Syn Michal

Matka- paní Jana

Učitelka Dany – paní Anna

P. Jana (44 let), Michal (10 let), Dana (14 let),

Paní Jana je vystudovaná švadlena, která bydlela s dětmi v Azylovém domě. Jelikož v minulosti pracovala u ČD, dostala nabídku bydlet v drážním domku se zahrádkou 9 minut jízdy vlakem do města. Tuto nabídku přijala, čímž zajistila svým dětem vhodné bydlení. Paní Jana na jaře a v létě tráví většinu času s dětmi na zahrádce, kde se mohou všichni realizovat, a tím u svých dětí vytváří kladný vztah k práci a směřuje je k prospěšnému využití volného času.

U Michala je otec neznámý a otec Dany byl závislý na alkoholu a nyní by měl být v nemocnici. Tuto informaci má paní Jana díky tomu, že jí přišel dopis od sociální pracovnice z nemocnice. Zpět se ale neozvala, jelikož měla strach, že by měla další dluhy.

Když byl Michal malý, hlídala ho sestřenice p. Jany a on spadl do kádě s vodou, poté došlo k poškození mozku z důvodu asfyxie⁶⁶, proto je také Michal velmi hyperaktivní a někdy má záchvaty zuřivosti. „*Jednou o víkend Michal vstával dřív než my a rozbil 14 dní novou televizi. Tak jsem pak musela do zastavárny, nechala jsem jim tam 2000,-Kč a oni slíbili, že až tam nějakou budou mít, tak se mi ozvou.*“ Dříve chodil Michal do speciální školy, ale tam to pro něj nebylo vyhovující a došlo to do takového stádia, že seděl vzadu v lavici čelem ke zdi, proto sociální pracovnice, která rodině pomáhá a matka zajistily přestup ze Speciální základní školy a Praktické školy do Speciální školy Diakonie,⁶⁷ kde mají prostor, aby Michalovi věnovali více pozornost. Michal v 10 letech neumí číst, psát ani počítat. Poznává jenom pár písmenek jako je A,O,E,I. Neorientuje se v čase, nezná hodnotu peněz, ale jinak fyzicky na něm není poznat jakýkoliv handicap. Paní Jana jezdí každé ráno s Michalem do 10 kilometrů vzdáleného města, aby ho odvedla do školy, dopoledne na něj čeká a po škole jedou společně

⁶⁶ dušení způsobené nedostatkem vzduchu, např. ucpaním dýchacích cest

⁶⁷ Posláním naší školy je výchova a vzdělávání žáků se středně těžkým, těžkým mentálním postižením, kombinovaným postižením a autismem.

zase domů. Paní Jana se k tomu vyjadřuje. „*Ráno Michala odvezu do školy, pak přes zimu chodím většinou po obchodácích, protože venku mrzne, často zařizuji úřady a doktory, protože to je furt náký lítání, pak vyzvednu Michala ze školy a jedeme domů. Taky mám problémy se zádama a často mě chytnou migrény, které trvají třeba dvě hodiny, to pak nezvládnou nic, pomalu si ani dojít na záchod. Doktoři pořádně nevědí z čeho to je*“. Na tento čas, který má volný by si ráda našla brigádu, ale prozatím s hledáním ještě nezačala.

Finanční situace p. Jany dle jejího názoru není dobrá, pobírá invalidní důchod a na Michal příspěvek na péči ve 2.stupni.

V dřívější době si vzala na sebe půjčku pro kamarádku, ale ta nesplácela, takže má nyní exekuci a hradí 500,- měsíčně. Chvilí s nimi bydlel i její bratr, který byl závislý na drogách a jí i děti napadal. Tyto zážitky zanechaly na celé rodině traumata. Celá rodina dochází k psychiatrovi a je zamedikovaná. Michal bere léky na zklidnění, dcera na povzbuzení a matka na úzkost. Bratr je nyní ve výkonu trestu, ale p. Jana (matka) má strach, co bude až ho pustí. Je poučena, že kdyby za ní přijel po propuštění z vězení, tak má volat na Policii ČR.

Obě děti mají díky programu “Obědy pro děti“ obědy zadarmo. I přes snahu paní Jany (matky), která dětem připravuje teplé jídlo nemají dobré stravovací návyky. Dana jí dle matky velmi sladkého a dle třídní učitelky sní malé porce na obědech.

Vztah mezi sourozenci není příliš dobrý, p. Jana se bojí nechávat děti spolu samotné, proto když jde například do obchodu, tak bere Michala s sebou. „*Ten kluk je jak neřízená střela, chvíli neposedí, furt někde lítá a pobíhá, nezajímá ho, že jedou auta nic. Nedojde mu, že by ho mohlo třeba přejet*“. Zde je vidět, že matka má o syna strach, zároveň se ho snaží neustále usměrňovat i v době rozhovoru a pozorování.

Dle pedagoga a školního psychologa má Michal negativní přístup k učení a nezvladatelné chování. U Michala se projevuje LMD, hyperkinetický syndrom,⁶⁸ emoční a sociální nezralost. Má velmi negativní vztah k učení, který se projevuje křikem, schováváním se pod lavici a boucháním do stolu. Při návštěvě třídy pracovníkem SPC (speciálně pedagogického centra) a zástupcem ředitele školy koriguje své chování a chová se účelově. Absolvoval měsíční pobyt v SVP Návrat, ale bez zlepšení. Matka nevěří v možnosti vzdělání

⁶⁸ Hyperkinetické děti jsou často neukázněné a impulzivní, náchylné k úrazům a dostávají se snadno do konfliktů s disciplínou pro bezmyšlenkovitě porušování pravidel spíše, než by úmyslně vzdorovaly. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/cz/mkn/F90-F98.html>

Michala. „*Stejně se nic nenaučí, protože má poškozený mozek*“. Aby byla možnost poskytnutí vzdělání, je pro něj nutné odstranit blok negativního postoje k učení. Po projednání byla zamítnuta možnost přítomnosti matky při vyučování, jako zbytečná a kontraproduktivní pro další posun ve vývoji změny chování dítěte. Proto byla také navržena matce možnost opětovně absolvovat pobyt v SVP, či v psychiatrické léčebně v Havlíčkově Brod. Toto p. Jana zamítla, jelikož si nepřeje, aby byl Michal na pozorování v psychiatrické léčebně. O této variantě uvažovala v situaci, kdy se Michalovi několikrát měnily medikamenty, které užíval. Po jedné nechtěl jíst, proto je s ošetřujícím lékařem změnili. Zde nastala situace, kdy první dny měla dávat p. Jana Michalovi 0,1 mg léků, ale ona to spletla a dala mu 2mg, následně Michal dostal křeče a jak říkala p. Jana „*Zasekl se mu krk a byl celý den a noc otupělý a jenom ležel*“. Po nějakém čase správného dávkování se situace zlepšila a nyní už Michal tyto léky užívá pravidelně v předepsaných dávkách.

Ve školním prostředí je pro dítě nejvíce vyhovující individuální přístup a přístup učitele jako sociální opory, díky kterému chápe, co se po něm chce a úkoly pak může plnit s motivací. Nejprve musí ale učivu porozumět, pokud mu neporozumí, může ho to rozčilovat a upadat zájem a motivace k dalším činnostem.

Dle pracovnice z neziskové organizace, která s rodinou spolupracuje se Michal v létě účastnil tábora, kde bylo cílem ho začlenit do kolektivu a učit ho respektovat určitá nastavená pravidla a hranice. Michal se účastnil tábora již potřetí, znal tedy kolektiv, vedoucí tábora, režim a hranice, které jsou vždy nastaveny. Michal se v prvním roce tábora z kolektivu výrazně vyčleňoval, nebyl schopný se k dětem přiblížit, byl vždy sám opodál a při aktivitách vybuchoval. Michal měl přidělenou jednu pracovníci, která se po dobu tábora věnovala pouze jemu, aby se mu dostalo individuální péče a zároveň, aby nenarušoval kolektiv. První ročník byl pro Michala velmi náročný. V tom posledním, už toto opatření nebylo potřeba. Michal se do dětského kolektivu bez potíží zapojoval, komunikoval s dětmi i dospělými, hrál si s dětmi a zapojoval se do oddílových her. Dodržoval nastavená pravidla a hranice, pokud byl nějaký problém, řešilo se to individuálním rozhovorem s Michalem, po kterém se vždy uklidnil, byl motivovaný hry dohrát a zapojit se. Nejvýraznější pokrok udělal Michal v komunikaci. Dokázal plynule říct, co ho trápí, co ho rozrušilo a nezasekával se ve větách jako minulé roky. Na tomto příkladu je vidět jak dlouhodobá spolupráce matky, pedagogů a zástupců neziskové organizace vede k celkovému zlepšení kognitivní výbavy dítěte.

Dana chodí do školy do 8.třídy ve vedlejší vesnici, kam také dojíždí vlakem. Na prvním stupni propadla a škola chtěla, aby tento rok vyšla povinnou školní docházkou, jelikož si myslí, že 9. ročník nezvládne. To ale p. Jana odmítla z důvodu, že není dostatečně vyzrálá, aby chodila na navazující studium do města. Dana jezdí každých 14 dní do 10 kilometrů vzdáleného města na terapeutickou skupinu pro děti. Nyní jezdí na skupiny sama, ale v minulosti měla problémy a strach z lidí, proto ji do HK vozila matka. Po nějaké době ji vyzvedávala na nádraží sociální pracovnice z neziskové organizace, do které na skupiny docházela. Postupem času se situace velmi zlepšila. Dana udělala velký pokrok a na skupiny zvládá jezdit sama. Zde se trpělivost a aktivita matky i sociální pracovnice vyplatila.

Paní učitelka Anna se vyjadřuje ke komunikaci a samotné Daně *„Myslím, že jsme tady s pedagogickým sborem udělali velký kus práce, když sem Dana před dvěma lety nastupovala z jiné ZŠ, tak chodila po chodbě se sklopenou hlavou a byla velmi nemluvná. První půl rok ve třídě s nikým nemluvila. Z tohoto důvodu ve třídě začal fungovat preventivní program. Nyní už je více sebevědomá a komunikuje lépe. Také jí v tom pomáhá, že je snaživá a co se dá naučit, jako třeba slovíčka na angličtinu, tak má většinou za jedna. Jednou jsem ji potkala, jak sedí venku na schodech a učí se slovíčka. Víím, že by chtěla mít dobré známky, ale jsou to spíše trojky a čtyřky“*, Dana chodí každý týden ráno do školy na individuální doučování z matematiky, také má jednou týdně doučování od neziskové organizace, kdy za ní pedagogická pracovnice jezdí domů a učí se spolu.

Ve školních předmětech má Dana celkem dobré výsledky, většinou má trojky, zlepšení zaznamenala v matematice, kdy už není na propadnutí. Dana přesto chodí na dvě doučování týdně, aby vše pochopila a měla lepší známky. Tímto přístupem Dana ukázala velkou píli a cílevědomost. *„No teď ty známky nemám moc dobrý, ale do konce roku chci mít ze všeho o stupeň lepší známku, jen nevím ještě, kam půjdu dál na školu, chtěla bych být asi módní návrhářka“*. Otázka dalšího studia je pro každé dítě velkým krokem, jelikož se změní škola, prostředí, pozná nové lidi a hlavně bude se dalších několik let věnovat danému tématu. Myslím, že pro dítě je tato volba velmi složitá, proto by měl rodič v tomto ohledu dětem pomoci a s dítětem o tom dostatečně mluvit. Společně pak mohou zhodnotit, jestli jsou cíle reálné a pokud ano, tak ho maximálně podpořit.

Úkoly si Dana dělá sama nebo s doučovatelkou, jelikož p. Jana (matka) učivu nerozumí. *„, Jak mám dceři pomoci, když je už v 8. třídě a já tý látce sama nerozumím.“* často se ale stává, že Dana ztratí pomůcky, které jí pak musí matka dokupovat. Jednou jí také

z neziskové organizace koupili školní pomůcky, kalkulačku, ale půlku z toho také ztratila. Dana si na své věci nedává dostatečný pozor. „*Nedávno jsem jí dávala 130 korun na čip, který ztratila, ten je potřeba na obědy a aby si otevřela dveře do školy. A to je furt něco, pak zase ztratila týdenní jízdenku na vlak*“. I přes veškerou snahu a cílevědomost Dany je na tomto příkladu vidět, že pomoc matky je velmi důležitá a potřebná.

Paní třídní učitelka, pedagožka i sociální pracovnice z neziskové organizace jsou v pravidelném kontaktu na schůzkách, které si domluví. Zde se řeší, jak se Dana zlepšila a na čem je případně potřeba pracovat. Sama matky Dany je v pravidelném kontaktu se školou a chodí na rodičovské schůzky.

U Dany se také řešila šikana, kdy jí měly ostatní děti schovávat penál, dávat jí na školní lavici rozdrolenou křidu a nadávat jí. Tato situace se po společných schůzkách, kdy se všichni podíleli na řešení zlepšila. Je zde vidět, že záměr všech je stejný a to, aby se Dana cítila ve škole dobře. Těchto schůzek se účastnila i preventistka a jednou také ředitelka školy. Z těchto schůzek také vyšel závěr, že škola bude Danu zapojovat do jednorázových akcí „*Škola měla výročí 250 let od založení školy, kdy sama přinesla návrh plakátu, který děti mohly odevzdávat*“. Dana postupem času získává pocit sebevědomí, a ten je potřeba podpořit.

Na všech kdo s dítětem pracují je, aby ho správně navedli na činnost, o které si myslí, že pro ní má předpoklady a mohla by ho bavit. Myslím, že u této rodiny se v dlouhodobém časovém úseku podařilo spoustu pozitivních změn.

5. Závěr výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjištění průběhu vzdělávání dětí v chudých rodinách. Vyzkumnými podotázkami byly témata spolupráce rodičů s dětmi při přípravě do školy, spolupráce rodin se školou a průběh vzdělávání z pohledu učitelů. Další podotázkou byla finanční situace rodiny a s tím související zajišťování školních pomůcek.

Mezi dětskými respondenty byla Dana (14let, dcera Jany), Michal (10let, syn Jany), Lenka (10 let, dcera Jolany) a Petra (10 let, dcera Kláry).

Podle výpovědi respondentů a poznatků z pozorování můžeme říci, že se nedostatek financí odráží na životě nejen dětí, ale i celých rodin. Děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí nemají možnost vyrůstat ve stabilním a vhodném prostředí, což je od útlého věku ovlivňuje. Díky pozorování bylo zjištěno, že všechny děti respondentů nemají svůj osobní prostor a všichni spí ve stejné místnosti s ostatními členy rodiny. Prostor domácností také vždy nebylo adekvátní. V každé rodině se jednalo o neuklizený, zakouřený, nevyvětraný prostor. Pouze jedna z matek (matka Dany a Michala) kouří mimo dům a udržuje ho v prostředí vhodném pro děti, a proto také její dcera jako jediná, nemá problémy ve škole se zápachem oblečení.

Vzdělávání a příprava na vyučování u všech dětí probíhala dříve u zapnuté televize a neuklizeného stolu, což se postupem času změnilo, jelikož těmto rodičům bylo zástupci neziskové organizace a OSPODu vysvětleno, že je třeba zajištění vhodného a čistého prostředí zejména proto, aby mělo dítě klid a prostor na domácí přípravu do školy. Toto rodiče vždy respektovali. Také se tím řídili. Paní Klára (matka Petry) se k tomu vyjadřuje. *„Dřív jsem měla zaplou televizi furt, ale pak mi vysvětlili, že je potřeba, aby měla dcera na učení klid a místo. Stůl na učení jsme měli už předtím, teď jenom dbáme, aby byl vždycky uklizený“*. Na tomto příkladu je vidět, že i tyto drobnosti mohou rodičům otevřít oči, v jakém prostředí a za jakých podmínek by se dítě mělo připravovat do školy.

Všechny matky z výzkumu chtěly pro své děti lepší známky než měly ony samy. Také se všechny matky dle jejich slov s dětmi do školy připravovaly, pokud danou látku uměly. Na základě mého pozorování v delším časovém horizontu děti odpovídaly, že se s nimi rodiče neučí, pouze jim domácí úkol zkontrolují. Petra se k tomu vyjadřuje *„Já si vždycky úkol udělám a mamka mi ho potom zkontroluje, někdy tam máme chybu, ale ta se potom opraví,*

když si to ve škole kontrolujeme“. Také u Lenky se čtení za delší časový rozptyl nezlepšilo, čtení je třeba trénovat každý den. Jiná situace se vyskytla u Dany, která je starší, než ostatní respondenti, chce mít dobré známky a ví, jak se správně memorovat. Dana se k tomu vyjadřuje takto *„Třeba dějepis, přírodopis a slovíčka se už umím naučit. Jediný s čím potřebuju pomoci je matematika, němčina a angličtina u toho je potřeba, aby mi to někdo pomohl pochopit.“* U Dany, která je už v 8.třídě, to nevidím jako velký problém, že se s ní matka pravidelně neučí, jelikož má nastavená pravidla z předchozích let a učení do školy bere jako součást každého dne. V tomto případě je adekvátní, když matka kontroluje známky a docházku, pokud vidí zhoršení v prospěchu, tak má snahu situaci řešit a konzultovat to s dcerou i doučovatelkou. Ohledně matematiky má Dana doučování jak ve škole, tak z neziskové organizace, jelikož matka Daně danou látku nezvládne vysvětlit.

Dvě děti respondentů měly rozpory s ostatními dětmi ve škole, díky tomu, že chodili do školy v teplácích nebo špinavé. K tomu se vyjádřila p. učitelka Lenky *„Lenka chodí do školy v teplácích, které zapáchají, a má na nich chlupy od psů. Jednou jsme šli do divadla, tak jsem předpokládala, že Lenka přijde slušně oblečená, ale měla zase tepláky, to bylo v divadle opravdu nevhodné. S maminkou jsme to řešili, ale ta říká, že jí dává vždy čisté oblečení.“* Nevhodné, nečisté, zapáchající oblečení bývá často důvodem posměšků a šikany od ostatních dětí a to je staví do role, kdy mají znevýhodněné postavení v třídním kolektivu a zároveň jim to znesnadňuje komunikaci s ostatními dětmi. Z tohoto důvodu by měl být apel na rodiče, aby děti do školy připravovali i v tomto směru, kdy jim vždy zabezpečí oblečení, které bude čisté. V ideálním případě, aby to postupem času brali jako každodenní samozřejmost.

Dalším důvodem posměšků od spolužáků, který ovlivňuje finanční situace je to, že si děti ze sociálních slabších rodin nemohou dovolit mobil, mnohé děti na základních školách se zařazují v třídním kolektivu na základě *„hezkého oblečení“* a dobré značky telefonu. Pokud ho naši respondenti nemají, ocitají se na okraji kolektivu a vzniká tím sociální nerovnost.

Dalším faktorem, kdy mohou být děti znevýhodněné, jsou školní pomůcky. Pokud ostatní vidí, že jejich spolužák nemá základní pomůcky, tak si této skutečnosti všimají. Všichni respondenti uváděli, že se snaží pro děti školní pomůcky zajistit, a pokud se objevila krizová situace, kdy to nebylo v jejich silách, tak se jim snažila pomoci nezisková organizace. Rodiče měli za úkol každý den kontrolovat úkolníček, pomůcky, domácí úkoly, přípravu na zkoušení, testy a žákovské knížky. Sledování známek byl zpočátku problém u matky Dany, jelikož její dcera má ve škole program bakaláři, kde se známky zapisují do systému na

internet. Po zavedení tohoto systému matka Dany nevěděla, jaké známky její dcera má, protože internet domů zavedený neměli. Znamky jí tedy tiskla vyučovatelka, které matka dala přístupové heslo. Jelikož je Dana v 8. třídě, byl potřeba na spoustu domácích úkolů internet, proto se matka Dany rozhodla nechat do domku internet zavést a pořídila v bazaru notebook. Díky tomu má mj. matka Dany přehled o známkách.

Vztah rodičů a dětí je základní sociální vztah, proto je tak důležitá hodnotová orientace a pohled rodičů na vzdělání. Vztah rodičů a dětí vytváří předpoklad vývoje osobnosti dítěte, protože první zkušenosti ovlivňují budování jeho vlastní identity a zásadním způsobem determinují interpretaci všech dalších sociálních zkušeností, se kterými se v budoucnu setká. Rodiče svým chováním, reakcemi a podněty pomáhají dítěti strukturovat okolní svět, poznávat ho a orientovat se v něm. Proto je také důležité, jaký styl výchovy používají, protože rodiče jsou nejdůležitějšími vychovateli, všichni ostatní je doplňují. Právě respondentka matka Dany má výchovu spíše autoritativní, vymezuje hranice, co děti smí a nesmí, snaží se mít nad dětmi kontrolu, co právě dělají. Tuto výchovu beru spíše jako pozitivní, můžeme to vidět na příkladu dcery, která je samostatná a má nastavené hranice a vzorce již od útlého věku. Oproti tomu matka Petry je spíše liberální až laxní s nízkými ambicemi, jelikož své dceři pouze kontroluje úkoly a jinak vzdělání nebere jako příliš důležité. Dalším aspektem jejího přístupu je to, že prakticky 10 let od narození Petry žily v naprosto nevhodné ubytovně a těmito mezigeneračními přenosy Petře nastavila obraz, že takto je to vlastně v pořádku. Matka Lenky je velmi ochránářská a snaží se svoji dceru obhajovat a chránit, což je samozřejmě správně, ale je třeba dítěti určovat hranice a v tom být důslední, zvláště když měla Lenka kvůli ADHD problémy s agresivním chováním. Tím, že je Lenka často posel negativních informací ze školy, stává se prostředníkem mezi školou a rodiči, a tím se prohlubují špatné sociální vztahy mezi učitelem a dítětem. Proto je tak důležitá komunikace rodičů a školy.

Právě školní prostředí a dobrý vztah s učitelem je velmi důležitý pro vzdělání dítěte. Ze strany učitelů vidím jako ideální variantu individuální přístup, porozumět dětem a vnímat je jako jedinečné osobnosti, které mnohokrát potřebují větší pochopení. Respondenti učitelé mají na toto stejný názor. Snaží se dětem porozumět a pomoci jim, ale často se shodovali na tom, že jsou to děti velmi tiché, které nejsou zapojené v kolektivu, a tím se také vyskytuje u všech šikana. Učitelé se shodovali, že děti nemají z domova dostatečnou přípravu na vyučování. Úkoly sice nosí, ale ne tak pravidelně, jak by měly. Dalším problémem je příprava na ústní nebo písemné zkoušení, rodiče se s dětmi málo připravují na výuku. Paní učitelka

Lenky se vyjadřuje: „Několikrát jsem s maminkou mluvila, že je potřeba zlepšit čtení, ale to by museli číst opravdu každý den, zatím jsem ve čtení žádné zlepšení nezaznamenala.“ Učitelky od Lenky a Petry se dále shodují, že děti nemají dobré stravovací návyky, často nenosí svačiny. Paní učitelka Lenky se vyjadřuje takto „Stalo se mi, že měli děti velkou přestávku na svačinu, Lenka seděla v lavici a nic nejedla, tak jsem se jí zeptala, jestli má svačinu v batohu, ale ona řekla, že žádnou nemá, tak jsem jí dala svoji.“

Dva rodiče z respondentů jsou s učiteli v pravidelném kontaktu a do školy chodí na třídní schůzky i individuální konzultace. Při pravidelných třídních schůzkách jim není umožněn takový časový prostor, který při řešení náhlých problémů potřebují, případně se vyskytne v jiném časovém období, než pravidelné třídní schůzky jsou.

Ve výzkumu se vyskytují tři iniciátoři těchto individuálních schůzek, buď jsou schůzky iniciovány přímo školou, která si rodiče pozve, případně kurátorem OSPOD, který několikrát svolal případovou konferenci, a v neposlední řadě jsou to právě rodiče, kteří chtěli řešit šikanu nebo prospěch. Třetí respondent matka Petry se školou prakticky nekomunikuje vůbec, jelikož si myslí, že známky nejsou tak špatné na to, aby musela chodit na třídní schůzky.

Hlavním motivem k navozování sociálních kontaktů je zájem o nějakou činnost, a tím objevování vrstevníků a navozování sociálních vztahů. Právě nedostatek financí se také odráží na volnočasových aktivitách, jelikož většina z nich je zpoplatněna a pro rodiny by to byl zásah do jejich rodinného rozpočtu. Proto volí nejrůznější alternativy, keramiku ve škole, cvičení venku na hřišti a různé skupiny v neziskové organizaci.

Jednou z nejdůležitějších úloh rodičů je formovat charakter dítěte, mnoho rodičů si nemusí uvědomovat míru rodičovské odpovědnosti za dítě. Právě rodina ovlivňuje jeho vztah a motivaci ke vzdělání.

Závěr

V diplomové práci jsem se zabývala chudobou rodin s nezletilými dětmi a podporou jejich vzdělávání v Královéhradeckém kraji.

Teoretická část byla zaměřena na chudobu rodin a vzdělávání. Vysvětluji vymezení chudoby a příčiny, které k ní vedou a nástroje sociální politiky. Dalším tématem v první kapitole byla sociální nerovnost ve všech jejích variantách, ať už to byla nerovnost statusová, v bohatství, či nerovnost v přístupu ke vzdělání.

V následující kapitole jsem se věnovala významu rodiny, jaké jsou její specifika a funkce. Dále působení rodinného prostředí na život a vzdělávání dítěte. Ve všech kapitolách se prolínalo sociální znevýhodnění, které se projevovalo v oblasti sociální, psychické, kulturní a ekonomické.

V poslední kapitole teoretické části je popsáno vzdělávání a sociální politika přímo v Královéhradeckém kraji. Vymezení plánů kraje do budoucna a jeho působení v následujícím období.

V praktické části diplomové práce byl použit kvalitativní výzkum a jeho úkolem bylo zjistit, jak probíhá vzdělávání dětí v chudých rodinách. Tento výzkum probíhal pomocí kvalitativních případových studií ve třech rodinách, které se potýkají s finančními a existenčními problémy. Rozhovory byly zaměřeny především na postavení dětí ve škole, v rodině a společnosti. Součástí výzkumu bylo pozorování, které mělo ukázat problematiku komplexně ve všech souvislostech.

Často jsem se setkávala s jevem, kdy se výpovědi na jedno téma z pohledu žáka i učitele lišily, proto bylo také potřeba zahrnout dlouhodobé pozorování, při kterém se mohly odhalit různé situace z časového odstupu. Z tohoto důvodu byl zvolen menší počet respondentů, jelikož se jednalo o zkoumání v dlouhodobém časovém horizontu. Výsledky nám ukázaly, že všichni rodiče by chtěli, aby jejich děti měli dobré známky, ale mnohdy bez svého přičinění. Tyto nastavené vzorce, které mají zažité je velmi těžké změnit.

Na druhé straně komunikace mezi školou a rodinou mnohdy díky SPODu a neziskové organizaci probíhala až nad rámec uspokojivě, oproti klasickým třídním schůzkám, na které jsou většinou všichni zvyklí. V tomto ohledu je lepší individuální přístup a dostatek času

problém prokonzultovat. Jakékoliv nedostatky a překážky by měly být pro rodiče i učitele výzva, jak se s nimi vypořádat. Příčiny sociálního znevýhodnění jsou často spojené s širším kontextem celé rodiny, který škole nemusí být známý. Právě proto je tak důležité, aby se do posuzování potřeb každého žáka zapojilo více aktérů. U našich respondentů to byla velká škála odborníků, kteří se rodinou zabývali.

Bibliografie

BÁNHEGYI, F., Sociológia súčasnej rodiny, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1967, č. 219/I-67.

BARTOŇOVÁ, Miroslava. Strategie ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním se zřetelem na romské etnikum v počátečním vzdělávání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5103-4.

BATTHYÁNY, Karina a Mariana CABRERA. Právo nežít v chudobě: chudoba jako porušování lidských práv. Praha: Filosofia, 2010. Filosofie a sociální vědy. ISBN 978-80-7007-321-6.

DVOŘÁČEK, Jiří. Základy pedagogiky. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. ISBN 80-7079-431-3.

FERJENČÍK, Ján. Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-367-6.

KOTÝNKOVÁ, Magdalena. Sociální ochrana chudých v České republice. Praha: Oeconomica, 2007. ISBN 9788024513027.

KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.

KREBS, V. a kol. Sociální politika, 4. Vyd. Praha : ASPI, a. s., 2007

MAŇÁK, Josef, ed. Kapitoly ze sociální pedagogiky a psychologie: příspěvek ke vzdělávání učitelů. Brno: Paido, 1998. Tempus. ISBN 80-85931-58-3.

MAREŠ, Petr. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Základy sociologie. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, Oldřich. Základy sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.

MIOVSKÝ, Michal. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

SIROVÁTKA, Tomáš, ed. Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2004. Rubikon (Masarykova univerzita). ISBN 80-210-3455-6.

PELIKÁN, Jiří. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 978-80-7184-569-0.

SKOPALOVÁ, Jitka. Rodinná problematika. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4037-8.

SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.

SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.

TRHLÍKOVÁ, Jana, Helena ÚLOVCOVÁ a Jiří VOJTĚCH. Sociální aspekty dlouhodobé nezaměstnanosti mladých lidí s nízkou úrovní vzdělání: šetření mladistvých, kteří jsou po ukončení základní školy evidováni jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce ČR. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2006. ISBN 80-85118-98-x.

VÁGNEROVÁ, Marie, Zuzana HADJ-MOUSOVÁ a Stanislav ŠTECH. Psychologie handicapu. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-7184-929-4.

VRABCOVÁ, Daniela. Základy pedagogiky pro sociální pracovníky. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-295-9.

WOOD, Kay. Education: the basics. New York: Routledge, 2011. Basics (Routledge (Firm)). ISBN 978-0-415-58954-3.

ZELENÁ, Martina a Alžběta KLÉGROVÁ. Podpora rodiny. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9.

Internetové zdroje

[Http://www.msmt.cz/vzdelavani/podpurna-opatreni](http://www.msmt.cz/vzdelavani/podpurna-opatreni) [online]. [cit. 2019-05-06].

[Http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/rozvoj-kraje/evropska-unie-ehp/obedy/obedy-do-skol-ve-skolnim-roce-2018-19-109591/](http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/rozvoj-kraje/evropska-unie-ehp/obedy/obedy-do-skol-ve-skolnim-roce-2018-19-109591/) [online]. [cit. 2019-05-06].

[Http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/rovne-prilezitosti/Koncepce-rodinne-politiky-KHK_2017_2020.pdf](http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/rovne-prilezitosti/Koncepce-rodinne-politiky-KHK_2017_2020.pdf) [online]. [cit. 2019-05-15].

[Https://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf](https://www.mpsv.cz/files/clanky/6778/Rodinna_politika.pdf) [online]. [cit. 2019-05-15].

[Https://www.mpsv.cz/cs/11852](https://www.mpsv.cz/cs/11852) [online]. [cit. 2019-04-20].

Příloha

Tazatelské otázky děti:

Těšíš se do školy?

Kdo se s Tebou učí do školy?

Jak a jak často se s Tebou rodiče učí?

Kontrolují Ti rodiče úkolníček, pomůcky a žákovskou knížku?

Jak si rozumíš s paní učitelkou?

Rozumíš si se spolužáky ve škole?

Tazatelské otázky rodič:

Jaká je Vaše finanční situace?

Jak probíhá příprava do školy s dětmi?

Kolik času trávíte přípravou do školy?

Jaký prospěch má dítě?

Kontrolujete dětem úkolníček, pomůcky a žákovskou knížku?

Jak probíhá komunikace se školou?

Pomáhají Vám neziskové organizace a jakým způsobem?

Tazatelské otázky učitel:

Jaký je prospěch dítěte?

Má zajištěné pomůcky?

Jaký je vztah dítěte s ostatními dětmi (kolektivem)?

Jak probíhá komunikace s rodiči (osobně, e-mailem)?

Kdo je iniciátorem schůzek? Jak často probíhají?

Kdo je při schůzkách přítomný?

Jak vnímáte spolupráci s neziskovými organizacemi?